Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

GÖTEBORGS UNIVERSITET

RUNA.

SVENSKA FORN-SAMLINGAR,

UTGIFNA

af

RICHARD DYBECK.

1847.

Pris: ..... 32 sk. Banko.

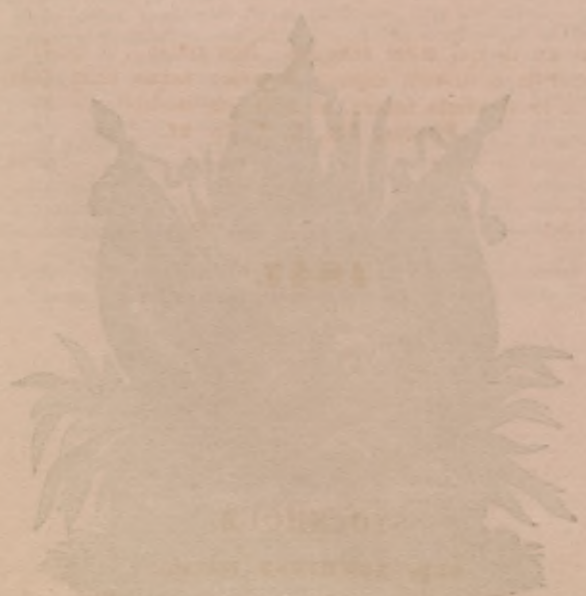

RUNA.

SVENSKA FORN-SAMLINGAR,

utgifna

af

Richard Dybeck.

Sum ex iis qui mirer antiquos. Non tamen, ut quidam, temporum nostrorum ingenia despicio: neque enim quasi lassa et effœta natura, ut nihil jam laudabile pariat.
Plinius, Jun. L. 7, Ep. 21.

1847.

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS FÖRLAG.

Innehåll:

Berättelser om anställda gräfningar i Svenska Grafminnesmärken . . . . . Sid. 1.
Vermland . . . . . — 6.
Bref från Gotland, rörande Minnesmärken derstädes . . . . . — 9.
Blommor ur en Svensk Örtekrans (Forts.) . . . . . — 11.
Svenska Folksägner . . . . . — 31.
Gåtor . . . . . — 40.

Berättelser om anställda gräfningar i Swenska Grafminnesmärken.

År 1842 i Juni månad undersöktes medelst gräfning några af de talrika grafhögar, som förefinnas vid Afvelsäter by i Tveta socken och Näs härad af Vermland. — Till nämnde by sträcker sig, allt ifrån Åmålsviken eller Säterviken af Venern, en mycket grenig och vidsträckt sänkning, som fordomdags tvifvelsutan stått under vatten. Höjderna kring densamma skola bestå af vanlig grof klappur och grus med föga mylla, men sluttningarna mot sänkningen, äfvensom dennas botten, åtminstone vid sänkningens slut, söder om och nära byn, af tämligen fin sand. — Man berättar, att ett slag här fordom förefallit, och bönderna hade härom fullt öfvertygats, sedan de nyligen funnit i en liten kulle nära byn en hufvudskalle, i hvilken en forntidens yxa af jern setat fasthuggen.

Till en början undersöktes en af de mycket små kullar, som finnas vid byns uthus, på icke obetydlig höjd öfver sänkningen, hvilken dock här genast vidtager. Grafkullen ägde icke fullt sex alnars omkrets, samt sex qvarters sluttningshöjd, och sjelfva rös-stenarna stucko ymnigt upp ur den sparsamt anbringade myllan. — Den lilla kullen ägde dock en nära nog oförklarlig fasthet. Sedan på dess södra sida några icke stora stenar blifvit medelst jernspett bortbrutna, och öppningen rensad från mylla, förmärktes, ungefär en half aln från kullens midt, smärre kol och brända benskärfvor, äfvensom jorden började antaga en mörkare färg. En ganska stor sten, som nu möttes på ungefär en half alns djup från kullens midthöjd, borttogs, och nu sågos kol, aska och ben i största ymnighet. Högen började äfven ofvanifrån uppbrytas och afgräfvas, hvarvid fanns, att den nyss träffade större stenen hörde till en krets af sex, ungefär lika stora, stenar, hvilken sålunda omslöt sjelfva graflemningarna. Dess tvärdrag uppgick till tre qvarter och derutöfver. Såsom rätt eget och synnerligt anmärktes, att ingen större häll hvilade på denna krets, till innanmätets bevarande mot tryckning af de många öfverliggande stenarna. Ännu en af kretsstenarna borttogs, så att en öppning i ringen af ungefär tre qvarter uppstod, hvarefter den förr omtalade mörjan af ben, kol och aska, som intog hela kretsen och var jämnhög med kretsstenarna, började varligen fingras och grannsigtigas, då ett grafkäril af vanlig tälgsten upptäcktes. Sedan den kärilet omgifvande mörjan blifvit bortpetad, utan att något anmärkningsvärdt deri varsnats, upptogs kärilet, som hvilade på en mindre, mycket sotig, häll; och fanns det

fullkomligen likna en vanlig blomkruka, af ett qvarter och en tums tvärdrag i botten; men som af kärilets öfre kant endast föga återstod, kunde dess öfre tvärdrag blott slutas hafva med ett par tum öfverstigit bottnens. Höjden utgjorde mycket nära ett och ett halft qvarter. — Grafkärilet innehöll, utom grå aska, mycket fina kol och benskärfvor, blott ett litet, såsom det tydligen syntes, nära nog utnött fint bryne, med hål i ena ändan, samt i hålet en liten väl bibehållen jernring.

Kullen genomsöktes än vidare, utan att något annat kunde påträffas, eller någon vidare egenhet i dess sammansättning anmärktes.

Några grafkullar på dennas höjd, men längre söder ut, undersöktes härefter. Alla dessa funnos vara lika med den förra, fast utan samma omsorg sammansatta. Ingen af dem innehöll något grafkäril, men i riklig mängd kol, aska och ben, samt små brynen med hål och jernringar, eller delar af sådana ringar.

Ned i sjelfva sänkningen, dock icke på det djup, som den längre ut får, är en flock af grafhögar och kullar, till antal öfver trettio. De skilja sig ifrån de förra, dels genom sin storlek, dels genom en svarfvad kullrighet, utan ojämnheter af uppstickande stenar, eller annat. — En af dessa högar, af 21 alnars omkrets vid roten och 7 alnars sluttningshöjd, undersöktes ofvanifrån, och fanns bestå af tämligen fin sand. Sedan denna blifvit bortförd, så att ett hål i högens midt af öfver två alnar uppstått, samt hålets sidor derefter blifvit borttagna, eller det öfversta af högen aldeles afgräfvet, mötte några mycket stora stenar, liggande utan synbar ordning. Dessa borttogos med möda, och nu upptäcktes i lösa sanden, och utan ringaste spår af förbränning, ett från norr till söder utsträckt benrangel af hufvudskalle (i norr), halsben, armben, rygg- och lårben, samt benpipor. Någon närmare undersökning af det påträffade skelettet skedde icke, och har icke sedermera blifvit gjord; blott hufvudskallens ovanligt stora nackeådrog sig gräfvarnes uppmärksamhet. I käken funnos två tänder i behåll.

Under detta vidtog åter sanden, hvari gräfningen varligt och med stegrad uppmärksamhet fortgick. Icke länge hade dermed fortfarits, då två ergade nitnaglar af koppar eller kopparblandning funnos, samt ungefär ett qvarter djupare i sanden en tallriklik, fast med kupig botten försedd, mycket liten och tunn kopparplåt. Dess från fördjupningen trubbvinkligt utgående bräddar äro icke mer än $1\frac{1}{2}$ tum breda, och sjelfva kupningen, som har $\frac{3}{4}$ tums djup, äger $1\frac{1}{4}$ tums tvärdrag, så att hela plåten har $2\frac{1}{2}$ tums tvärdrag. Invid denna låg ett rörlikt, nära ett qvarter långt, stycke af mycket ergskadad koppar. Det är af en icke tjock plåt, hvilken blifvit böjd och väl lödd, på det sätt, att det återstående af plåtens yttersidor från lödningsstället, till mindre än en fjerdedels tum utgå från rörets skarf. Denna efter rörets långsida sålunda utgående brädd är sedermera skuren, klippt eller filad i prydliga spetsar, och såväl röret, som närmaste delen af spetsarna, belagda med en ganska fin väf, genomträngd af grön erg. Genom röret, hvilket på båda ändar synbarligen är afbrutet (för närvarande sönderfallet i flere delar), löper en test utmärkt fint och kolsvart hår, hvilket vid rörets påträffande till vid

pass en tum sträckte sig utom rörets båda ändar. *) — Vid ytterligare undersökning i sanden funnos tre något skadade kopparnaglar.

På ägorna till Edsala by i Kärnbo socken, Selebo härad och Södermanland, är en större mängd grafhögar och grafkullar, isynnerhet mellan sjelfva byn och den söderut varande Gripsholmsviken af Mälaren. Mellan grafhögarna förekomma, såsom vanligt på denna orten, större och mindre stenkretsar, treuddar och skeppssättningar.

I början af Juli månad 1846 undersöktes en i byns så kallade Oppgårdstomt belägen hög af 40 alnars omkrets vid roten och något öfver tre alnars höjd. Undersökningen började på högens östra sida, och fanns, sedan man afgräfvit torfven och ett tunnt jordlager derunder, högen bestå af stora stenar och groft grus. Snart förmärktes små kol och ben, då högen började ofvanifrån aftäckas, och hvarvid på jämnt 18 tums djup från dess högsta yta möttes ett kollager, hvilket vid nu fortsatt gräfning på högens sida befanns vara af endast en tums tjocklek. Under detta lager låg utan ordning väldiga stenar, och mellan dem hårdt sammanpackad jord. Stenarna uppbrötos, och fanns ändteligen under dem, på 8 tums djup under kollagret, eller 27 tum under högens öfversta yta, samt i dess midt, en grafkruka af bränd lera, af 4 tums höjd, 3 tums tvärdrag i botten, samt 4 tum ofvantill. Vid upptagandet bortföllo några stycken från grafkärilet. Det innehöll, såsom vanligt: finare kol, aska och ben, men derjemte en med största omsorg arbetad mindre lansspets af jern. Den har nästan fullkomlig likhet med en af de 12 dylika, funna i Tumbo socken, äfven i Södermanland, och af hvilka två finnas aftecknade och beskrifna i andra häftet af Runa 1842, Tab. 1. Den ifrågavarande skiljer sig från fig. 1 derstädes blott derutinnan, att de tre eggbladen äro något bredare, samt tången längre och hvassare. — Lansspetsen har en stark och vacker polering; endast tången saknar sådan, äfvensom den yttersta spetsen, hvarifrån den tydligen blifvit bortskubbad. — Ytterligare varsamma undersökningar i högen skedde, och träffades dervid fyra mer och mindre skadade vanliga jernnaglar.

I en sydvest derifrån belägen hög af 27 alnars omkrets vid roten, men obetydlig höjd, företogs derefter gräfning; och fanns midt i högen, hvars sammansättning var enahanda, dock något vårdslösare, än den nyssnämndes, på tre qvarters djup och bland en stor myckenhet kol, aska och ben, en lerurna, hvars öfre kant endast var till en del behållen. Krukans höjd är 11 tum, bottnens tvärdrag sju, samt öfre öppningens nio tum. Detta käril, till skapnaden för öfrigt fullkomligt liknande det nyss beskrifna, är ovårdigt tillkladdadt af rå, oarbetad lera, och har före dess nedsättande på stället tydligen *icke* blifvit brändt. Så väl å botten, som å det nedersta af yttre sidorna, hvilka likväl äro mycket sotade och förhända varit utsatta för en kort och lindrig eld, märkas

*) Ett nästan dylikt, fast något större och bättre bibehållet, rör är funnet i granskapet; härom vidare e. a. g.

tydliga spår af intryckningar af smärre stenar, äfvensom af qvistar. I öfrigt får tilläggas, att kärilet är vida tjockare eller gröfre, än det förutnämnda, samt det icke ovanliga, att flerstädes derå spår efter fingrar vid dess tillbildande qvarlemnats.

Några famnar österut härifrån är en mycket liten treudd, samt en mindre fylld skeppssättning. Båda dessa undersöktes, men icke det ringaste fanns i någondera. I bägge vidtog straxt under yt-stenarna det hårda gruslager, hvaraf alla traktens höjder bestå; och enär på en alns djup deri intet märktes, upphördes med gräfningen.

Ett godt stycke österut härifrån, på Kalkuddens ägor, äro, endast några famnar från och på föga höjd öfver sjön, flere obetydliga grafkullar. Af dem undersöktes en, hvilken ägde 14 alnars omkrets, men endast tre qvarters höjd. Gräfningen hade fortgått till blott ett qvarter från kullens midthöjd, då under det genomgräfda lagret af mylla träffades en stor myckenhet ovanligt grofva kol, blandade med smärre stenar, hvilka sistnämnde voro vittrade och sönderfallna, samt derföre tydligen en gång varit utsatte för bränning. Kolen, af hvilka några uppgingo till flere lods vigt, befunnos vara af tall och ek. — Ifrågavarande hop eller mörja sträckte sig öfver hela kullen och ned till dess grusbotten. Få lemningar efter mycket svartbrända ben förmärktes öfverallt i kullen, äfvensom här och der träffades mycket spridda, större och mindre ovanligt hårdt brända stycken af grafkäril, men intet vidare. Det bör nämnas, att före kullens upptagande icke ringaste spår, att den blifvit tillförene rörd, förefanns.

Ett icke särdeles bredt sund skiljer ifrågavarande strand från Hernön, å hvars närmast liggande norra sida äro de så kallade Helsingbergen. (Se *Runa*, 1843, sid. 21 o. f.) — Högt upp på dessa förekomma några grafvar, om hvilka jag redan på nyss anförda stället lemnat någon underrättelse (a. st., sid. 25). De utgöra alla rör af tämligen stora stenar, och äga i omkretsen från 12 till 28 alnar, samt äro, med undantag af några få, hvilka hafva en kullrig höjd af omkring sex qvarter, ofvanpå platta. De gröfsta stenarna finnas utomkring till rörens fastare sammanhållning.

Ett af dessa rör, ofvanpå platt, och således af mycket ringa höjd, uppbröts med stor ansträngning; ty stenarna, ehuru icke särdeles stora, voro mycket tätt och väl sammanfogade, hvarförutan det under lång tid från barrträden nedfallna afskrädet, i förening med fin, ditblåsen alf, som mycket tillhårdnat, bidragit att fästa dem. En myckenhet stenar borttogos, utan att något påträffades, tilldess man hunnit under kringliggande mossans yta, då i den ändteligen mötande, mycket hårdt sammanpackade, alfven några få, *mycket små och nästan förmultnade, benskärfvor* uptäcktes, samt deromkring en ljusgrå och lös mull, hvilken synbarligen var intet annat, än förmultnade ben. Denna mörjas läge var i rörets midt. Brytandet fortgick mot rörets omkrets, men intet vidare blef deri funnet.

Enär några af kringliggande rör påtagligen blifvit i sednare tider upbrutna, torde icke böra förtigas, att, enligt flercs uppgifter, saker af koppar i dem funnits. — Rören på Helsingbergen böra framdeles närmare undersökas.

Sela-ön i Mälaren är tvifvelsutan en af de fornlemningsrikare öar i denna sjö. Fältet mellan södra stranden och Åsa by, en half mil inpå ön, kan sägas vara nästan betäckt af grafhögar och kullar. Invid Åsa är den mycket omtalade stensättning — domaresätet kallad — som finnes beskrifvet i *Runa* 1842, sid. 24 o. f. — Stensättningen är, såsom på nämnde ställe säges, på norra, östra och södra sidorna omgifven af högar och kullar, ibland hvilka jag först vid ett besök på ön i September månad innevarande år upptäckte tvänne af ett slag, som icke tillförne är vordet i Mälareländerna af någon anmärkt, nemligen *aflångt fyrkantiga, ofvanpå platta.*

Vid nyssnämnde tillfälle fanns, att man kort förut begynt hemta grus vid en af de närmast stensättningen varande kullarna, belägen endast några alnar från stensättningen's östra stora flis-sten; och som kullen redan var till någon del bortgräfven, samt gruset bortfördt, beslöt jag vidare undersöka den. Sedan man en stund ytterligare arbetat sig genom grus, mötte en stor sten, hvarefter kullens aftäckning ofvanifrån genast företogs; och hade dermed fortfarits till djup af något öfver en aln, då en mindre häll påträffades. Denna borttogs, och fanns derunder en mycket ovårdigt laggd krets af nio klumpstenar, af hvilka den förut påträffade utgjorde en. Kretsen innehöll till en början grus, blandadt med föga kol och ben, men något längre ner och tätt invid östra kretsstenarna stod en ljusgul, fint arbetad mindre urna, eller rättare skål, af obetydligt bränd lera. Den upptogs nästan hel, och befanns dess lilla flata botten vara endast 3½ tum tvärt öfver; men som de något kupade sidorna ovanligt mycket vidga sig uppåt, är kärilet ofvantill mycket nära sju tum tvärt öfver. Intryckningar efter något, hvarmed man efter kärilets bildande, men före dess bränning, velat jämna, eller glatta det, märkas på sidorna både innan och utan. Den yttre, flata botten har deremot starka intryckningar efter sand, de der icke kunnat af kärilets nuvarande underlag, hvilket, som förr är sagt, bestod af kol- och benmörja, åstadkommas, ehuru äfven denna på den ojämna botten lemnat mörka fläckar efter sig. — Ifrågavarande upptagna käril innehöll ända till botten en fin mörja af aska och ben, samt nästan midtuti, en väl arbetad, men mycket ergskadad nål af koppar eller kopparblandning. Den är nära tre tum lång, samt ofvantill försedd med en klotrund, större knapp. — Något längre ner, samt nästan midt i kretsen, träffades derefter en mycket större, gröfre och nästan svartbränd, urna af vanlig blomkruksskapnad. Dess botten är något öfver sju tum tvärt öfver, höjden nära nio, samt öppningen tvärt öfver 8½ tum. Kärilets öfre kanter saknades på flere ställen. Efter upptagandet fanns det innehålla mörja af samma innehåll som den i förenämnde mindre kärilet, dock gröfre, samt deri rostbruna, mylliga och fina gångar, bildande ringar och krokar, och sålunda utvisande, att jernsaker af dessa skapnader blifvit i krukan förvarade, hvilka med tiden aldeles blifvit förtärda af rost. En enda jernnagel, liggande nästan på botten af krukan, hade någorlunda bibehållit sig. — Vid ytterligare undersökning funnos i denna hög fem till sex sådana jernnaglar. (Forts.)

Wermland.

Af de flere Handskrifter från slutet af 1600-talet, rörande minnesmärken i Vermland, som Fernow (Beskr. om Vermland) och andra begagnat, eller blott nämna, lärer nedan aftryckta, hvilken i hufvudskrift förvaras i Kongl. Bibliotheket i Stockholm, vara den enda nu återstående. *) Författaren har till och med för Fernow varit till namnet obekant; dock upgifver denne på flere ställen, att handlingen är af år 1683; och synes icke osannolikt, att den innefattar ett sammandrag af Vermlands Presterskaps, vid denna tid, efter kongl. påbud, författade Berättelser om socknarnas Antiqviteter, hvilka Berättelser samteligen gått förlorade.

«Gilbärgs härad,

Nysätters by och sochn, finnes tio stora jordekuhlar, fordom grafplatsar eller ättebackar. — Samma dito i Wissnums sochn.

Ölme härad

och dito sochn; där skal vara en holme belägen *Saxholmen* kallad, som fådt sitt namn af en dess åboe *Saxe;* kunnandes man ännu se rudera af murarne och slottet. Eliest äro på bemälte holme upfundne 2:ne jerndörrar, hvaraf den ene brukas til Ölme härads Kiyrkiodörr, och den andra för sacristian. — I samma Kyrkia skal och förvaras konung *Davids Psaltare* med Munkstyhl.

Nääs härad

Eskils Sätters sochn. Här fins i en sanmo emellan Goås och Biörudd en några alnars diup och lång graf kallat *Runskegraf*, hvaräst gambla jättar berättas hafva bodt. Vidare säijes, at en bonde vid namn Arfved i Goås, nu för 250 åhr sedan skal sent en julafton rest därom, då jätten och dess sällskap voro uthe, sprungo omkring grafven och dansade; men när jätten ropade åt bonden sampt bad honom töfva och supa juhlsoppan med honom, hvartill han nekade, skal jätten bedt honom smaka på dess *juhlebuska*, och i det samma drack honom til utur en förgylt Silfverkalk; Denna tog väl bonden emot, men slog en dehl af det islagna på marken, och en dehl på hästen hvaraf håret gick af, och red sedan bort med Kalken; då jätten sprang efter ropandes, at bonden skulle rida *bärgen de hala, och icke i djupa dahla.* Samma Kalk skal han sedan hos sig behållit til Juledagsmorgonen, och då skiänckt honom til Eskil Sätters Kiyrkia, däräst han ännu, som säges, skal finnas.

---

*) Af dem är förlusten af *Gylléns,* eller *Gyllenii "Diarium"*, författadt redan kr. 1640, isynnerhet att beklaga.

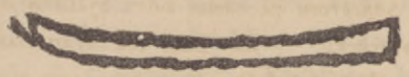

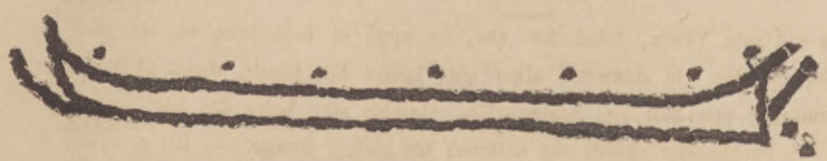

I samma sochn på *Lurön* en mihl ifrån fasta landet uti sjön (Venern) hafver varit et slott, där Munckar haft sit tilhåld; och nu är förfallit, at några alnars hög mur allenast öfver jorden synes. Ifrån samma kloster *) är en stor dörr tagen, som nu brukas för Eskil Sätters kyrkia. **)

I *Byy sochn* vid *Säflebroen* på väster sidan byälfven är en stor sandhög eller hög jordkulle, kallat *Knutsbacken,* ***) där Dahl och Wärmeland mötes åt; och åhrligen Mårmessodag hålles därvid marknad. †)

I *Broo sochn,* norr om *Vässbro,* fins en stor hög stenkulle med jordvall öfverst uppå, kallat *Kongshögen,* därest en dörr är funnen väl järnat, som nu brukas för Bro kiyrkia; och säges af gamble männ, at någon förnäm man måtte i samma kulle vara begrafven.

Grums härad.

I *Eds sochn* vid sjön Väner, östan för *Åhs,* är uppå et högt bärg en stengård, lagd uti en rundel, på den ena sidan två alnar hög, kallas *Eds bonde,* säges, at Jättar hafva kastat tilsammans och haft sin boning där. Gamble män hafva där hört boskap med skiällor på, och bärghundar skiälla om nätterna tre glafs i sönder. — Uti et sund, där landsvägen vid en bro går fram, *Slåtsbron* kallat, är et gammalt slot beläget vid namn *Agneborg,* nu mästadels förfallit, och synes litet af murarna, som dock med skog äro öfvervuxne. Ifrån detta slottet är Eds kiyrkiodörr tagen, som tilförene brukades

---

*) Prosten Nils Spak skall i sina *"Anmärkningar om Millesvik församling"* berättat, att ortens allmoge ännu i hans tid (slutet af 1600-talet) "brukat en melodi på sina visor, som Nunnorna betjent sig af." Fernow, sid. 319.

**) I den så kallade *Ringbohls-åsen* — ett berg söder om och nära intill Säteriet Rosenborg i denna socken — träffas den ena af de två hittills kända hällristningar i Vermland. Den upptäcktes för icke länge sedan vid mossas rifvande från berget, som der äger nästan lodrät höjd. — Ristningen utgöres af fyra farkoster, af hvilka två, tätt invid hvarandra, hafva mot fören längre strek, liknande master, samt framom sig en mängd eget ordnade hålor — säkerligen icke utan betydelse.

***) Jfr *Runa* 1844, sid. 45. Kallas i alla äldre skrifter, än *Brobacken,* än *Knutsbacken.* På en karta öfver Dalsland af år 1681 finnes jämte sistnämnde namn detta anteknadt: "Knutzbacken ähr een höög Sandkulle, såsom berättass hafver varit en gammal Skandz af den Norske kronan i forna tijder upbygd." Namnet *Olof Trätäljas hög* är ej gammalt. — Kartan äges af hr Erik Dahlgren i Åmål.

†) I Dalsland har "sedan uråldriga tider" en Jullek varit öflig, som påminit om tilldragelser vid denna marknad:

"En Yngling har satt kläder och hatt på en käpp, ställt sig på knä däremot och trädt sina armar så, at det sedt ut som det varet två personer. Den lefvande har då faret ut i hvarjehanda skälsord på den förklädde bilden, och äfven svarat på des vägnar. Innehållet var detta:

"Men, va' dä' icke du, som narra' mä' på hästebyte på Brobaks-marten i fjol?"

"Dä' va' lögn! Jä' va' aldri' på Brobaks-marten!"

"Jo, si dä' va' du, å' si, jä' ska' luske däg!"

Därpå har det buret til at släss och upväcka löje." — (Lekes ännu i Dalsland. Utg.)

här för källardörr. Dessutan berättas at för mer än 500 år sedan skal här bodt en fru, vid namn *Åsa*, på den tid då hela Sverige var under danska Cronan, och af danska folket en karl var inqvarterad hos hvar bonde, hvilke Almogen kallade *Juhlgrisar;* men bönderna gaddade sig tillsammans, och begynte slå några ihiehl och en dehl rymde; Eliest skal ock Almogen i Grums sochn låtit förfärdiga en stor flåtta, hvarpå de lagt en stor vedhög med näfver och kiära, som de i västanväder tände eld på, och lät gå in til Slottet, hvilket däraf blef upbränt och ruinerat, och frun måtte fly undan till Sjöss.

Elfwedalls härad.

Wid öfre gamble Dahlby kiyrkia har stådt et stort träkorz, 6 alnar långt, utan för Kiyrkieporten, och vid samma korss en offerkista, til hvilken Almogen på de helgedagar, då där ingen gudstjenst var, gingo och offrade i kistan, för sina sjuka de hade hemma; men där någon oflitig var i gudstjensten, förebrådde de andra honom, säijandes: *"du går hvarken til korss eller kjyrkia!"* hvaraf samma ordspråk där i orten skal haft sitt ursprung. Denna Kiyrkia är mycket åldrig, med gambla målningar på väggen åt choret, samt Sveriges och Noriges Vapn. Här har och varit några rökelsekar; men offerkista på väggen in uti kiyrkian finnes ännu i behåld; jtem gambla Munckekläder och många små beläten, som ligga under altaret, 4 alnar långa vaxstakar med bleckcronor up i ändan, många permer efter stora Munckeböcker, sampt 2:ne slika finnas än i behåld. Söder om Kiyrckian på Dahlbo äng äro stora gropar i backen varandes sägn, at Munckar och piligrimmer hafva där tvänne gånger om året hållit möte, nembligen vid *Botmessa,* då Pilgrimerne reste til Trondhems kloster, samt vid *Michaelis tid,* då de reste åt Vastena klöster och til Påfven i Rom efter Aflatsbref; Och hafva de hvarthera gången 14 dagars tid varit och samblats på Dahlbo ängen, där Almogen kom til dem med mat och dricka, hvarmed de alla giorde sig lustiga och dansade, at det blef gropar uti ängen. (!)

Uti Nyy sochens kiyrckia fins et behållit rökelsekar och en liten klåcka, 2 st. 4 alns långa vaxstakar med bleckcrona up i ändan, och stå vid Chordörren; sägs hafva varit burne för brudar med vaxlius. *St. Olofs* belete fins där ock.

Carlstad Tingelag

och Hammaröö sochn. Wid V. Hoflanda finnes en runsten.

I Skyllersta sochn på Tawsta ägor, är en gammal skants *Tawstaborg* kallat, samt *höga-heed.* Litet stycke i väster därifrån fins tekn af et urminnes fäste, *Åhma håll* vid nampn; varandes en gammal sägn, at 2:ne konungar och bröder fordom där bodt på hvar sin skantz och hvarandra bekrigat. I Sörby äng ibm äro några jordhögar och gambla griffter. Eliest skal ock i Skyllersta Kiyrckia vara en gammal graf, och på stenen uthuggne runor eller gammal Munkestyhl. Därpå pelaren hänger ock et gammalt Vapn.

och Juhlsjö socken berättas vara en trehörnig stenmur på *Skropsjöhögden;* I lika måtto vid Skärmareboda en skantz kallat *Tijstaborg,* hvaräst en skal hafva bodt, som hetat *Hoglösen* och hans hustru *Tista;* men han skal af Åskedunder vara i hielslagen på en måsa, *Hoglösemåsan* vid nampn."

Bref från Gotland, rörande Minnesmärken derstädes.

1.

Wisby den 2 Augusti 1844.

— — — — Jag har angående grafhögar på Gotland gjort följande iakttagelse. Här finnas tvänne slag af grafhögar utaf sten: 1:o af mer och mindre stora eller små *kalkstensflisor,* och 2:o af *kuller-* eller *gråsten.* I kalkstenshögarna finnas alltid *tomma* (icke jordfyllda) grafkamrar med *obrända* skeletter af menniskor och stundom af *djur.* Grafkammarens sidor äro antingen af smärre flisor, upplaggda som i en mur, eller ock af kantstående storflisor; taket af takhällar. — Gråstenshögarna åter innehålla vanligtvis grafurnor, aska och brända ben, eller ock obrända skeletter, men *nedmyllade i jord eller sand* under högens stenar. — Ett i mitt tycke märkligt fynd gjorde jag vid Tjälldors i Boge på öns östkust. Man berättade, att man för sex år sedan öppnat en *kalkstenshög.* Man hade på två alnars djup träffat takhällar, samt under dessa en tom eller jordfri grafkammare, och deri en mennisko-benrad i fullkomlig ordning; benraden af ett djur, som man trodde varit en hund, samt en flintknif. Jag undersökte stället. Grafkammaren var fyra alnar lång, en aln bred, och litet mer än en aln djup eller hög. Väggarna bestodo af kantstående storflisor. Till omkring 1½ alns längd var kammaren ännu täckt med sin häll, under hvilken man sammanföst alla ben, som funnits i grafven. Vid sökandet bland dessa fann jag först delar af en mennisko-hufvudskål, samt derefter en djur-skalle. Men denna har icke tillhört en hund, utan ett *får.* Derefter påträffades ett stycke af ett annat fårhufvud. Kämpen har således blifvit begrafven med tvänne får vid sidan. — — Flintknifven hade beklagligtvis förkommit. — — — Det är klart, att, då man utan murbruk skulle uppmura grafkamrar, kalkstensflisor voro det bästa materialet; men hvarföre begagnade man icke sedan gråsten till högens fyllning och rundning? Och hvarföre finner man nästan aldrig kalkstensflisor i eller på gråstenshögarna, då likväl nästan all jord här på ön är öfversållad med bådadera? Det synes nästan som skulle tvänne folk på samma tid, eller efter hvarandra, bebott ön, och på detta sätt velat antyda en skilnad sins emellan. — — — — All jord är här full af stenrör, kummel, ringar, skepp och grafvar. — — — —

S.

2.

Wisby den 3 September 1844.

— — — — Efter fyra dagars uppehåll i Wisby begaf jag mig österut, småningom vändande mig mot söder. Under denna färd kom jag till det stora stenkumlet, *Diger-rör* benämndt. *) Af slika väldiga stenmassor finnas många på Gotland, men intet, som kan täfla med det jättelika Diger-rör. Detta är omkring 6 à 7 alnar högt och *sextiosex* alnar i tvärdrag. (Det närmaste i storlek, jag sett, är i tvärdrag endast 44 alnar). Det består helt och hållet af gråsten af ett hufvuds storlek ("kullersten"), men är kantsatt med väldiga (1½—2 alnar långa) gråstenar. Skattsökare hafva upkastat en tre alnar djup långdal deri, men likväl tröttnat, innan de träffat sacrarium. — Huru hafva sådana obäkliga stenrör sammankommit? — — — — Snart sagdt *all* jord är här full af hedengrifter af alla slag: stenkummel af alla storlekar, stensättningar, såsom kretsar och ringar (enkla och dubbla), grafskepp, bautastenar, omgifna af stenfyrkanter m. m. Endast ättehögar af bara jord äro sällsynta. Jag har endast sett en enda sådan, och hört omtalas ett par. Stensättningar i form af trekanter (kiluddar?) äro ytterst sällsynta; och är jag ej rätt säker om här finnes någon enda. — — — Utom allt sådant på och uti jorden, finnas här 94 kyrkor, af hvilka åtminstone 84 förtjena att studeras och aftecknas för sin rena stil, samt sina fint utförda dörrportaler och bildprydnader. Dertill komma nu omkring 20 kyrkor, som ligga i "örmål" (Isl. *Aurmál*, ruin). — Under mina resor har jag läst och aftecknat en stor mängd af de rungrafstenar, som Liljegren upptager i sina Run-urkunder, och funnit, att *nästan ingen enda* är fullkomligen rätt läst. Får jag äfvenledes, af de jemförelser, jag varit i tillfälle att anställa, mellan de hos Sjöborg upptagna och aftecknade fornlemningarna och dem sjelfva, dömma till hans eller hans sagesmäns trovärdighet, så vågar jag icke tro på något utan ytterligare intyg. Du ser häraf huru nödig en ny granskning af våra fornminnen är. — — — Några sägner har jag upteknat, deribland en rätt märkelig om *Valdemar* (Atterdag), som till viss del uppenbart är bildad efter en dylik om — Carl den store! — —

Carl Säve.

*) Beläget i Garde socken.

Blommor ur en Swensk Örtekrans.

(Forts.)

"Non satis est ad herbariam perdiscendam tradendamque herbarios scriptores legere, plantarum videre picturas, græca vocabula inspicere, magistri verbis addictum esse, sed rusticos et montanos homines interrogare oportet."

Pand. Collenutius.

"Då de äldsta (vext-)namnen äro verklig folkpoesi, just af den enkla art, som ännu fortlefver i aflägsna bergstrakter, rådfrågar man denna med så mycken nytta."

El. Fries.

Andra Flocken.

1. FET-ÖRT (Pinguicula vulgaris).

Tätha: Särna. Fl. Dal.
Titt-gras: Orsa. Fl. Dal.
Sätt-gräs: Norrland. Wahlenb.
} För örtens användande till s. k. tätmjölk (= tät och seg mjölk.)

Wipe-fett: Nerike. Linn.
Fait-nakkä: Gotland. Säve.
} För den slemmiga saft, bladen innehålla. Nakke är af: nek = knippe, kärfve. Jfr Runa, på fl. st.

Slätkyr-gras: Mora. Fl. D. — ?

Kråk-ört: Norrl. — Säkerl. utan märkl. betydelse.

Äldre namn:

Göja-lisla. 1645. — Göja är här törhända = gula, som i vissa orter uttalas: göla; sål.: den lilla gula.

Smör-ört.
Håår-gula.
Håår-växt.
Flot-ört.
Biörne-ööron.
} Alla från medlet af 1600-talet.

Isl. Lifia-gras. — Se nedan.

Öfver hela Norden har denna ört med sina klibbiga blad, sedan äldre tider, begagnats till beredning af allmogens omtyckta tätmjölk. På Island användes den äfven i stället för Löpe, som på Isländska heter *Lif* (plur. *Lifiar*); deraf: *Lifia-gras.*

Tvänne af blomstrets ofvan upptagna äldre namn utvisa, att det blifvit använd till hårets förskönande, eller dess gulfärgande. Gult hår var i Norden fordom särdeles beprisadt, så att det är föga tvifvel, att till åstadkommande deraf örten blifvit redan i gammal tid nyttjad. Att det skett ännu i slutet af 1600-talet finnes af Linnés anteckningar, och skulle på sitt sätt kunna slutas äfven af det då gängse ordstäfvet: *när man får gult hår, vill man ha' krusadt!*

Tredje Flocken.

2. HVIT-MÅRA (Galium boreale).

Måra: Dalsland. Linn. — Isl. Madra. Roten till namnet (det återfinnes i flere nordiska språk, ss. A.-Sax. Mæddre, E. Madder, Rub. tinct.) kunde sökas i Mad = äng, isynnerhet sidländt, hvar vexten bäst trifves. På Island förekomma dock ställen med namnen Madrefell och Madrevall, der Madran ymnigt frodas. Olafs.

Mattara: Österbotten. Linn. Fl. — Närmast Isl. Madra.

Mohre-gräs: Södra Dalsland. D. — Roten heter der: Mohra. Jfr Måra. Mor-rödt nämnes i Gånge Rolfs saga, och «mor-röd» färg på ylle är på Færöarna bekant.

Lit-måra: Elfdalen. Fl. D. — Har afseende på rotens bruk till färg. Isl. Litr är ock ett Sv. Landskapsord; äfven lita, färga. Norrl. enl. Hülph. och Ö.G. jfr Kalén, Ö.G. Dial. — I Legenda S. Helenæ (Holm. 1845, p. 11) förekommer både lita (wl), och litr.

Lätt-gräs: Jämtland. Wahlenb. — Rättare: Lett-gräs. Törhända just detta «litunar-grös», som, enl. Svarfd. Saga, Asgeirs söner sökte.

Hvitt-frillogräs: Wahlenb. Fl. — För blomstrets behaglighet, ss. finhet, sötlukt m. m.

Mjölk-ysta: Wahlenb. Fl. — För växtens egenskap att ysta mjölk, hvartill den dock sällan användes.

Sleti-Kristen (den släte Kristian): Fårö. Säve. — «Namnet grundar sig förmodel. på någon sägen l. öfvertro.»

Mohra: Södra Dalsland. D. — Med namnet betecknas der roten.

Fægre: Chr. Amt, Norige.

Äldre namn:

Hvit Mådre, 1683.

Kallas på Island Kross-madra (Kors-madra), samt Hwit-madra. Olafs.

Såsom Gulmadran (N:o 7 i *Runa*, 1845) är denna, för sin finhet, vackra hvita färg och behagliga lukt, mycket omtyckt, så att man rätt ofta — särdeles i Dalsland, der blomsterprydnaderna på ett eget sinnrikt sätt utföras — ser den bland andra blomster prunka i sommarboningarna.

När blomstret uté å marken mycket doftar, tror allmogen att väderskifte tillstundar.

Femte Flocken.

3. SMINK-ROT (Lithospermum arvense.)

Hor-leta: Småland (Stenbroh.). Linn. — Namnet afser rotens användande. Se nedan. Isl. Litr (Færö, Liitur) = färg. Sv. lett, (uttalas: lätt) = färgad; rödlett, ljuslett, t. o. m. svartlett (Jämtl.). Westm.: lätter, l. lättr.

Hor-letta: Allm. Wahlenb. Se ofvan.

Äldre namn:

Horgräs. 1694.

Ett allmänt ogräs i åker. — Linné och efter honom andre upgifva att Norrländska bondflickorna, särdeles i Helsingland, med örtens rot göra sina kinder röda; och det lärer väl i någon mån vara sannt.

4. OX-TUNGA (Anchusa officinalis).

Jungfru Marias Nyckelband: Nafverstad s:n i Norra Bohuslän. Dbk. — En ganska träffande benämning på det knorrade blomaxet, hvilket liknar ett hoprulladt band.

Fåre-tungor: Roslagen. Wahlenb. — Afser bladens skapnad och sträfhet.

Jern-rot: Gotland. Linn. — «Radix perennis tenax.»

Äldre namn:

Oxe-tunge-gräs. 1688. — Äfven i Handl. från medeltiden, samt i Ben. Olai «Läkerebook», Ups. 1587, på fl. st.

Allmän från Skåne till Dalarna. — De spädare bladen hafva af Upländningen fordom förtärts bland kål (Linn.).

Blommorna, som i förstone äro rödletta, men vid deras fulla utveckling högblåa, användas på några orter till små prydnader af kransar och kronor. Blomkronorna trädas på långa och finspenstiga grässtrån (ofta tåtel), så att strået löper genom blomkronans pip (tubus). Stråen, snarlika blå perlband, böjas till kransar, eller hopfästas till kronor, efter behag. (Jfr *Runa*, 1844.)

5. OX-LÄGG (Primula veris).

Yx-lägg: Isl. Leggr = ben, stjelk, t. ex. gras-leggr. Sål. yx-stjelk, här: yxskaft, yxa med skaft, då blomvippans ställning till stjelken afses.

Ox-läggor: (Westm.: Ox-läggur.) — Öfvers. af allmogen med: ox-ben. Sannolikt en förvridning af föreg. Märkeligt, att hvarken Ox-

läggar l. Yx-läggar höres; det (icke läggur l. läggor) är dock rätta plur. af: lägg, som ännu allmänt säges f. ben.

Nyckel-blomster: Medelpad. Linn. — Namnet syftar på stjelkens och blomvippans likhet med en nyckel.

St. Pers Nycklar, Wahlenb. Fl. — Se föreg. Petrus vaktade, enligt legenden, himmelrikets nycklar.

Jungfru Marias Nöklar, Hof. D. V. — Se föreg. Namnet upkom, såsom detta, under medeltiden.

Maj-nycklar, Wahlenb. Fl. — Sannolikt en (mycket vanlig) förvridning af: Marie nycklar, afseende vextens blomningstid.

Jungfru Marie Nyckelknippa: Många orter. Afzelius. — Namnet syftar på den knippiga blomvippan.

Maräiä-blåmstar: Gotland. Säve. — För sin täckhet uppkalladt, under medeltiden, efter den hel. jungfrun.

Jåmfru-särkar: Gotland. S. — Jfr föreg. Afser blommorna. Troligen äfven till den hel. jungfruns minne.

Gull-hviva: Helsingland (Linn.), o. fl. Gul-hvifva, Wahlenb. För blommornas likhet med förr brukliga qvinno-hufvudbonader, hvivor (nu hufvor) kallade. I trakter af West.Götl. säges ännu hviv. Äfven på andra aflägsnare orter. I ännu ett blomsternamn är hviv bibehållet, neml. i Solhvivor (Ran. bulb.); se Fl. Åkeröens.

Gunnil-tuppor: Gustafs S:n. Fl. Dal. — Härl. obekant. Tuppa = blomma.

Käring-tänder: Småland, Linn. — Blekinge, Wahlenb. — En icke oäven liknelse!

Gauk-blomar: Gotland. S. («Giök-blomma», Linn. Äfven i Lima s:n i Dalarna. Se Gezelii Beskr. Mscr.) — «Blommar då giöken gahl.»

Semper-tupp: Gestrikland. Linn., Wahlenb. — Semper lärer vara liktydigt med: sipp = täck.

Mariæ Nögelband: Chr. Amt, Norige.

Äldre namn:

Sante Pedars nyckel, 1650.

Sempar-tuppor.

Haane-lägg (tupp-ben), 1683. Til-Landz.

Hand-läggia; Is. Erici, Oecon.

Den i medlersta och södra Sverike — dock isynnerhet efter östra kusten — rätt allmänna Oxläggen är, såsom en af vårens förstlingar, men äfven för sin täckhet och behagliga lukt, mycket afhållen af allmogen. Intet Svenskt blomster ses oftare, än detta, i Maj och början af Juni månader pryda bondestugan, och såsom *kyrk-blomster* behåller det ännu — sedan många förkastats — sitt anseende.

Blomman användes under medeltiden vid mjödberedning; och ännu på några orter i Julbuskan.

6. VATTEN-KLÖFVER (Menyanthes trifolia).

Klofving: Medelpad.
Vattän-klovar: Gotland. S.
Get-klöfving: Jämtland.
Tre-bening: Blekinge. Aspegr. B. F.
} Namnen afse vextens tre blad.

Salt-bläcker: Småland. Linn., Wahlenb. — För bladens skarpa smak.

Kors-bläcker: För de tre bladens ställning mot hvarandra.

Torsk-blad: Ångermanland. Se nedan.

Bäcke-blad: Skåne. Linn. — Afser vextstället.

Vatten-väpling: Östergötland.
Kråk-fot: Westergötland.
} Se hvad om Kors-bläcker är sagdt.

Munk-kål: Södermanland. — Hedemora. Fl. D. — Såvida icke kål här, såsom på några orter, har afseende på bladens grofhet och tjockhet, är Munk-kål sannolikt ett spe-namn på den bäska, osmakliga örten, tillskapadt törhända i slutet af medeltiden.

Trosk: Orsa. Fl. D.
Trösk: Särna. Fl. D.
Tröske: Lima. Fl. D.
Troska: Mora. Fl. D.
Triuska: Wåmhus, Dalarna. Dbk.
Trioéska: Elfdalen. Fl. D.
Torsk-blads-tuppor: Floda. Fl. D.
} Namnen afse vextens nytta mot torsk.

Äldre namn:

Vild hjertansfröjd.
Skiörbiug-ört. 1683.
Isl. Horbladka, samt Reidinga-gras. Se nedan.

I mosar och i allmänhet i mindre (äfven rinnande) vatten träffas denna växt i ymnighet. Dess art är att från stränderna sprida sig ut i vattnet. De täta ståndeu knyta sig ganska starkt likasom till en matta öfver dyen, hvilken vandraren utan fara kan beträda, helst på grundare mosor. På Island kan derpå t. o. m. klöfjas med häst.

Roten är i Norrland känd såsom nödbrödsämne.

7. KLOCKOR (Campanula rotundifolia).

Klokkur: Westmanl. D. — Namnet härleder sig från medeltiden, och har afseende på de klocklika blommorna.

Små-klockor: Blekinge. Aspegren. — Till skilnad från större slag af slägtet.

Salu-kluckur: Elfdalen. Fl. Dal. = Svale-klockor.

Salu-skälla: Mora. Fl. D. = Svale-skälla.

Örna-klocka: Skåne (trakten kring Höjanäs). Linn. = Öron-klockor.

Äng-klockor; Wahlenbl. Fl.

Klockar-tuppor: Floda. Fl. D. — Husby, D. = Klock-blommor.

Skäll-tuppor: Järna. Fl. D. — = Skäll-blommor; för blommans likhet med en skälla.

Dune-biälla: Tägn socken, Westergötland. Dbk. — Dunsa, dundra, dåna, döna m. fl.; duns, dunder, dån m. fl. — Isl. Duna = dåna, dundra, tonare, och Duna = dunder. Alltså: Dunder-skälla. Med ordet Dunbialla l. Dynbialla, som ock finnes i n. v. Isl., ehuru icke såsom blomsternamn, förstås likväl blott en liten bjällra l. klocka.

Märe-biälla: Dalsland. Liljebl. — (Märr-skälla?)

Blå-biälla: Lima. Fl. D. — Med afseende på blommans färg och skapnad af skällor.

Fingur-hattar: Gotland. S. — Namnet är på Gotland liktydigt med: Fingerborg.

Finger-borrar: Särna. Fl. Dal. — Se näst ofvan.

Isl. Bláklucka.

Detta är ett af allmogens *Blomster;* allmänt från Skåne till fjällens snögräns.

Att Blå-klockan rörer sig, "hvar gång hon hör kyrk-klockan", är ett joller, som fordom kunnat varit öfvertro, den man nu bortjollrat genom det förvända i uttrycket, att *blomstret hörer.*

Åttonde Flocken.

8. LJUNG (Erica vulgaris).

Ling: Dalarna. Arborelius, Consp. Lex. L. Dal. — Småbuskar i allmänhet, eg. Ljung. Isl. Líng, Lyng, har enahanda bemärkelse.

Lyng: N. Bohuslän. D. — Helsingl. Linn. Fl.

Lyngje: Serna. Fl. D. Helsingland. Hels.-Dial.

Löng: Tjörn. Linn. W. G. R.

Ros-ling: Medelpad. Linn. Fl. (= den blommande); enl. Wahlenb., Jämtl. &c.: Ross-ling, d. v. s. Häst-ljung.

Råst-lynge: Trakter af Norrland. P. H. Vasenius (Om Bosk.-sköts. i Norrl.) — På afstånd får buske med blomma ett rostgrönt utseende.

Grön: Helsingland. Hels.-Dial. — Isl. gróa = gro, vexa, hvaraf gróinn = groende, vexande, och grænn = grön.

Graun (grön): Gotland. Säve. — Ihre, D. L. — Linn. Fl. — Se ofvan.

Grånn: Orsa. Fl. D. — Tr. af Norrland. P. H. Vasenius, N. B., s. 73.

Grän: V. Bergslagen. Fl. D.

Gröne: Östergötland. Ihre, D. L. — It. Lima i Dal. Se J. Gezelii Beskr. om Lima, Met. — Med best. art., liksom följande.

Gränne: Gotland, Garde sn. Linn. G. R., s. 237.

Grånäd: Elfdalen. Fl. D. — Wåmhus. Dbk.

Mo-ris: Ångermanl. Linn. Fl. — Afser vanliga vextstället.

Äldre namn:

Forn. Lyng. Herrauds och Bosas saga (ed. 1666), sid. 30.

Klädqvaste-ljung. 1694.

Isl. Ling, Beitilyng.

Den vackra, föraktade ljungvexten täcker ännu en stor del af vårt land — så väl fruktbar, som ofruktbar mark. Nästan otaliga rön hafva tid efter annan uppgifvits om dess utrotande, ja, frågan ansågs för hundrade år sedan för riksvigtig. *Ljungen märker för kungen*, är ännu ett talesätt hos bönderna i Småland.

För ljungens nytta är vida mindre skrifvet. Den är likväl på vissa orter aldeles oumbärlig. Dessa orter äro i synnerhet Bohuslän, delar af Dalsland, Westergötland, Halland och Vermland. Ljungen utgör nemligen på skoglösa orter derstädes, dels torkad, dels såsom hufvudbeståndsdelen i bränntorfven, folkets förnämsta, ofta nog enda, bränsle; och rättigheten att på annans mark taga ljung betalas på några ställen rätt väl.

Såsom vinter- och vårfoder för boskap är ljungens bruk allmänt nästan öfver hela landet.

9. TROLL-BÄR (Paris quadrifolia).

Håll-bär: Roslagen. Liljebl. — Örten användes mot håll och styng.

Gjet-bäri: Orsa. Fl. D. — Namnet temligen betydelselöst, då gettren hvarken förtära bäret, eller mer än andra djur afsky det.

Årrm-bär (äfven: Årrma-bär): Gotland, S., och Ö.G. Orm-bär. Dbk.

Uorrm-bärs-bljåmma: Mora och Elfdalen. C. Säve.

So-ögon: Westergötland. Hof, D. V. — Linn. S. R.

Fans onda bett. Wahlenb. Fl.

Alla dessa namn häntyda på den besynnerliga gröna blomman och det svartpliriga, vidriga bäret.

Äldre namn:

Ulff-bäär.
En-bäär.
Ulffa-gifft.
} Medlet af 1600-talet.

Isl. Fiögralaufa-smaare (= Fyra-blads-vippa). Olafs. 2, s. 940.

Örtens besynnerliga utseende, dess erg-gröna blomma och svartblåa bär, samt dess vextställe längst in under buskarnas skugga, hafva likväl icke ensamt samkat öfver

blomstret de nästan smädande namnen. Man kan knapt förmå allmogen, att bryta ett stånd af den afskydda vexten, mindre att taga i handen dess bär. — En gumma i vestra Södermanland, länge förut känd för sin *"klokhet"*, fanns en gång innehafva icke mindre än nio Trollbär, och fick derefter namnet *Trollbärs-Anna*, deraf snart blef: *Troll-Anna*.

Tionde Flocken.

10. RYL-ÖRT (Pyrola umbellata).

Stat up ock gack: Östergötland. 1756. J. O. Hagström. Namnet ännu 1846 der kändt.

I de äldsta och mörkaste ödeskogar (Linn.) träffas denna lika sköna, som sällsynta blomma.

Namnet Ryl-ört syftar på örtens användande till läkemedel; och finnes om blomstret antecknadt, att, vid år 1756, en man i Östergötland dermed så kraftigt botade giktkrämpor, att det innan kort kom i stort rop, och för sin nästan underbara verkan blef af folket kalladt: *Stat up och gack*. Sv. Merc. 1756.

Tolfte Flocken.

11. BRUD-BRÖD (Spiraea filipendula).

Midsommars-gräs: Ångermanl. J. Boding.

Päders-mässo-gräs: Ångermanl. J. Boding.

Röd-stenbräcka: Svecis rarius, Wahlenb. — Namnet sten-bräcka har afseende derpå, att vexten ibland träffas i stenars bräckor; dock mer sällan, än de vanliga Sten-bräckorna (saxifr.), som ofta så ymnigt trängas eller svälla i mindre bergsremnor, att de synas likasom bräcka stenen.

Jord-galtar.
Galte-knappar.
Galte-bröd.
Svin-kräsla.
Svin-krasse.
Svin-mandlar.
So-malla. } = mandlar.
So-milla. }

Rötterna sökas och ätas begärligt af svinkreatur. — Isl. Krás = kräslighet, läckerhet.

Vexten är blott i vissa delar af landet allmän, och träffas der på högländtare mark. Fattigare husmödrar (i Dalsland, Vestergötland o. fl. st.) samla höstetid örtens mandellika rötter, dem de vid högtider lägga i hvitgrötsmjölken, att förhöja dess smak.

Till nödbrödsämne lära rötterna fordom, mer än nu, blifvit använde.

12. TÖRNE (Rosa, vanligen R. canina).

Körne: Skåne (tr. af Krapparp). Linn.
Tynne: Gotland. Linn.
} Isl. Þorn = torn, tagg.

Hund-törne, Wahlenb. Fl. Sv.
Hyfvel-torn: Skåne. Wahlenb.
Hiben-torn: Blekinge. Wahlenb.
} Afse de besvärliga taggarna. W.

Njupe-torn: Dalsland. Linn.
Nybe-torn: N. Bohusl. Dbk.
Njupon, Nypon: Allm. Sv.
Gjöpon, Kypon: Götha rike. W.
Njaupä: Gotland. Säve.
Naplä-bär: Gotland. Säve.
} Troligen emedan man, för buskens taggar, måste likasom nypa (Gotl. njaupä) eller nappa (Gotl. naplä) efter bären.

Klonger: Helsingl. Linn.
Klångon: Helsingl. Linn.
Klongr-bär: Helsingl. Ihre, D. L.
} Antingen deraf att bären sitta i klunga, eller af deras bjärta färg.

Äldre namn:

Kallas i handlingar från medeltiden: Thyrne.

Skogz-roser.
Julans-buske.
Vill-rosor.
Julan.
Krunglor.
Sömbn-torn.
Hiupon-boll.
} Från 1600-talet.

Isl. Þyrni, Klúngr och Klungur-brekkr.

Törnbusken synes fordomdags i vårt land ägt en slags helgd, den flere dunkla sägner påpeka. En efterrättelse af år 1680 (Hskr.) från Skåne förmäler: "Invid Carleby i Harjager härad finnes en hög *Törnebuske*, som kallas *helig*, emedan ingen tror sig att hugga eller taga något deraf, utan skada; och har han alltså stått orörd från urminnes tider." Flere dylika skulle kunna tilläggas. — Der "thornar" vexa på en kulle hade vanligtvis en saga äfven upvuxit, och den yxen fick vara mycket stålad, som skulle våga afqvista dessa träd. Merändels föll den person, som förr den, i någon svår sjukdom kort derefter. Jfr Nicolovius, Folklifvet i *Skytts H:d*, s. 103. — Dessa och dylika föreställningar om Törnbusken äro knapt till i norra Sverike.

Mer kringspridd är folkberättelsen, att trollen, då de vårtid "sola sitt guld", hänga detta på törnbuskar; och får man icke sällan höra allmogen omtala, att buskarna deraf synas, som voro de brinnande.

En Norrsk folksaga omtalar en undergörande *"Tornepidsk"* eller *"Nypetornspidsk"*. Se Asbjörns. og Moe, *Norrske Folkeeventyr*. Del. 1, sid. 75 o. f.

Äfven i Danmark finnas enstaka Törnbuskar, hvilka tros vara "förhexade". Thiele, D. F. II. 54.

Trettonde Flocken.

13. LIND (Tilia).

Af linda, l. detta af Lind; för barkens bastrikhet.

Bäste: Vestergötland. Hof, D. V. — Af basta, bast.

Bast-lind och Skogs-linn; Wahlenb.

Isl. Hlynr, samt: Lindi-tré.

I sagor och sånger har, från urminnes tider, linden blifvit firad; och der en enstaka och aflägsen lind förekommer, höres nästan alltid, att den vårdas af ett väsende, som icke skulle lemna trädets antastande ostraffadt.

På Skånes vestra hafsstrand, icke långt från Båtstad, står å en höjd en lummig Lind, som af folket kallas *Elfvadansare-trädet*. Kring detta trä skola, enligt folkberättelsen, fagra sjötärnor, efter Neckens underbara spel, hålla sina nattliga dansar. — Dylika berättelser höras flerstädes i södra och medlersta Sverike.

14. BOLLER-BLOMSTER (Trollius europæus).

Buller-ört: Skåne, Raflunda. Linn. — Rättare: Buller-urta. Afser blommans bull- eller boll-likhet.

Smör-bollar: Allm. — Se ofvan. Blomman är till färgen smör-gul.

Äng-bollar: Allm. — Se ofvan. Vanliga vexstället: ängar.

Äng-bullar: Skåne. Linn. — Se ofvan.

Änge-knappar: Småland. Linn. S. R. — Blomman är knapplik.

Hval-kullor: Jämtland. Lilj. Norrland. Wahlenb. (Rättare: Val-). — Fjäll-afsatser (på sådana trifves vexten väl) kallas i Jämtland Valar.

Val-gull: Jämtland. Litner. — Med gull beteknas i Jämtl., på detta sätt, alla (serdeles gula) blommor. Plocka gull = plocka blomster (Lith.). Äfven andra, ss. Blå-gull (Polemonium. Linn. Fl.).

Dal-dockor: Mälareländerna. D. — I Westm. Dal-dokkur.

Lax-blomster: Medelpad. Lilj. — Norrland. Wahlenb.

Bald-blomme: Chr. Amt, Norige.

"Är af sina täcka blommor, i fjällen, och slätten i södra delen af Sverige mycket afhållen: Utom det at hon strös på golfvet af Bönderne om helgedagarne, pryder hon ock sit rum i trägårdar." Linné såg dem pryda grafvar i Skånska kyrkor.

15. BLÅ-SIPPOR (Anemone hepatica).

Blå-låck: Skåne. Linn. — För: Blå-klock', Blå-klockor (?). — Södra Dalsland: Blå-klocka (Frendefors s:n). R. D.

Blå-ves: Värmland. Linn.

Blå-veror: Småland. Linn. Fl.

Killing-blomma: Lima. Fl. D. — Garde s:n, Gotland. Linn. G. R. — «Blommar då killingarne framkomma.» L. — Säve har: Killingä-blomä.

Äldre namn:

Gyllen-väpling, 1691.

Kiäle-toppar, Cl. Goth.

Gyllene klöfverblad, Cl. Goth.

Detta fagra blomster blifver såsom en af vårens förstlingar mycket afhållet. Hvilken Stockholmsbo har icke, medan snöflingorna ännu farit i luften och marken varit stel af köld, sett de blånande knopparna, eller de knappt halfutslagna blommorna, eget och sinnrikt af plockerskan inlagda inom de mörka klöfverbladen, och jämte dessa, omknutna med ett enkelt band eller tråd, kringbäras på torg och gator! och hvilken har icke hälsat dem välkomna!

Att undvika sjukdomar under påföljande sommar förtäras ännu någon gång, af öfvertro, de tre första blåsippor, man vårtid får se.

Sjuttonde Flocken.

16. FOGEL-ÖRT (Polygala vulgaris).

Jungfru Marie lin: Sv. R. och Norrl. — Vexten liknar fullkomligt linplantan. Under medeltiden upkallad efter den heliga jungfrun.

Jungfru-lin: Se ofvan.

Jungfru Marie hör: Småland. Linn. — Se ofvan. (hör = lin.)

Jungfru Marie nycklar: Nerike. Samzelius, N. B.

Gräs-dufvor: Nordligare socknar af Dalsland. — Se nedan.

Äldre namn:

Miölck-ökja. 1683.
Miölk-ört. 1683. } Se nedan.

Allmogen förklarar namnen Fogel-ört och Gräs-dufvor sålunda: den lilla blåa, ibland ljusröda, blomman äger skapnaden af en fogel, med hufvud, kropp, ben och vingar. — Vi tillägga: de sistnämnda, eller vingarna, äro om nätterna tätt slutna intill kroppen (fröhuset), men lyfta sig vid solens uppgång likasom till flygt.

Örten är för öfrigt rätt älskelig för bondgummorna, som (icke origtigt) tro, att korna genom vextens ymniga förtärande gifva god och mycken mjölk.

47. VÄPLING (Trifolium pratense).

Vippling: Mora och Wåmhus, Dalarna. Dbk. — Af vippa, som afser det vippiga blomhufvudet.

Röd-väpling: Allm. — Se ofvan.

Rö-tûstar: Norra Bohuslän. Dbk. — Tus = tuffs, tofs.

Röd-tuppa: Skåne. Linn. — Tuppa = blomma.

Mjél-tuppor: Elfd. Fl. Dal. — Isl. Mél och Miöl = mjöl; för blommornas tjenlighet till nödbröd. Sådant bröd kallas i Irland: chambroch. Hoffb.

Mjölme-tuppor: Floda. Fl. Dal. — Se ofvan.

Mjölon-tuppor: Dalarna. Linn. Fl. — Se ofvan.

Söt-tuppor: Mora. Fl. Dal. — För det söta ämne, blomhufvudet innehåller.

Honungs-tuppor: «Svecis». Wahlenb. — Se ofvan.

Hånnings-blåmstar: Gotland. S. — Se ofvan.

Säug-blåmstar: Gotland. S. — Insekter — äfven barn — hålla blommans sötma till godo.

Röd-kolla: Vestergötland, Linn., och Hof, D. V.

Sol-gras: Serna. Fl. D. — För bladens egenskap af sol-visare. Se nedan.

Smäre-gräs: Bohuslän. Linn. — Smare, smäre, äfven smale = en hop l. flock af smått. Afser det af många små blommor bestående blomhufvudet.

Isl. Smári.

Ett utmärkt godt foder. *Välja i väpling, och gripa till starret*, säger allmogen ordspråksvis om dem, som af för mycket godt att välja på, i förblindelse rycka till sig det sämsta.

Fyrväplingen är sedan gammalt mycket aktad. Blott vissa kunna finna, eller åtminstone oftare påträffa den. De kunna då omintetgöra allt ondt: trolldom, synförvändningar m. m. — Några män stodo och glammade vid en timmerstock. En af dem utlät sig: "Tron mig eller intet! jag vill för edra ögon krypa in i stockens storända, och efter en stund komma ut genom dess lillända." Han gjorde så flere resor, till dess en förbigående flicka, som bar ett höfång, i hvilket en fyrväpling sedermera fanns, upplyste de förvånade, att mannen kröp ofvanpå stocken, från dess ena ända till den andra. — Kryparen hade således "förvändt synen" på männen.

Fyrväplingens (äfvensom Femväplingens) kraft och verkan i drömmar, för hvilka båda ännu ofta anlitas, upgifves vara enahanda med Midsommarblomstrens.

Solens nedgång slutes, under mulen himmel, åtskilligstädes deraf att örten då sammanlägger sina blad. Hülph., Medelp. m. fl.

Nittonde Flocken.

18. KÄRR-TISTEL (Carduus palustris).

Vatten-tistel: Ångermanland. Linn.

Snee-tistel: Christians Amt. C. Sommerfelt. — För samma orsak, som i Sverike. Top. Journ.

Äldre namn (på slägtet):

Tithstlå. Föret. till Hels.-lagen.

I trakten af Wexiö skall allmogen använda örtens spädare blad till kål. (Linn. S. R.)

Denna tistel, som är den största af Svenska tistlar, förekommer allmännast på sidländ ängsmark. I Dalsland och Bohuslän är den allmänt känd såsom ett snömärke för blifvande vintern. Så högt, som tistelen på ett ställe under sommaren uppskjuter, lika högt tros påföljande vinterns snö på det stället komma att stiga.

I flere Svenska ordstäf blifver tisteln, oftast för sin oduglighet, eller för sina skarpa taggar, liknelsevis åberopad, såsom i talesättet: *Tistel och hvete!* samt i uttrycket: *Hvar man fås vid tistelen, så sticks han.*

19. SÖT-TUPPOR (Matricaria chamomilla).

Söt-tippor, Fl. Viksbergensis.
Lukt-tuppor: Gestrikland. L.
Tysk-tuppor. Wahlenb.
Söt-kullur: Westmanland. Dbk.
Syet-kullor: Elfdalen. Fl. Dal.
Hvit-krydda: Vesterg. Linné.

} Hafva afseende på blomstrets sötlukt. Tuppa och Tippa bet. här blomma. Kulla är förut förklaradt, och förklaras här än vidare af namnet Hvita pigor. Se nedan.

Hvit-kullar: Helsingl. Linn. — Mora. Fl. D. — Fl. Viksb.
Uäit-kullor: Dalarna, Wåmhus. Dbk.
Hvide-piger: Bohuslän. Dbk.
Hvit-ört: Upland. Linn.

} Blomstret är hvitt och täckt.

Gård-blåmster: Medelpad. Linn. — Vexten skall i Norrland mer än söderut hålla sig intill bebygda platser. Wahlenb.

Maritir, Göth. Mag. — Ihre, D. L. — Af: Matricaria.

Äldre namn:

Hwitwith. Namnet läses i en Sv. «Yrtebook» från medeltiden.

Vexer vanligen vid åkrar och bebygda ställen. Är för sin behagliga lukt mycket afhållen af landtflickorna, och för samma orsak den aldra vanligaste prydnad i söndagsstugan. Men det bör anmärkas, att blomstret nu sällan medföres till kyrkan, såsom luktblomster. För 25 år sedan var det godt nog dertill. (Vestm.)

20. RÖLLEKA (Achillea millefolium).

Ryllika (eller Rö-likki): Gotland. S. — Rölleka = den rödlika, rodnande; med afseende på blomvippans färg.

Galen-tåra: Transtrand. Linn. Fl. — Det ampra blomdoftet, djupt indraget i näsan, gör rinnande ögon och yrsel.

Galen-tora: Lima. Fl. Dal. — Se ofvan.

Garn-tora: Serna. Fl. D. — En betydelselös förvridning af föregående — ?

Jord-humla: Roslagen. Linn. Hedemora. Fl. D. — Se nedan.

Olsmäss-humle: Södra Dalarna. Dbk. — Se nedan.

Back-humla: Helsingland. Linn. Gagnäf. Fl. D. Upland. Wahlenb. — Se nedan.

Brygd-tuppor: Elfdalen. Fl. D. — Se nedan.

Back-rinka: Fahlun. — Quasi ring; för blomvippans rundhet och kullrighet.

Näs-gräs: Fahlun. Linn. — Då bladen stickas i näsan, upkommer nysning, till och med näsblod.

Sten-gräs: Medelpad. Linn. — Namn-anledningen säkert obetydlig.

Snö-ört: Öland. Linn. — Namnet afser de hvita blomvipporna.

Bråssor (och Brässor. Wahlenb.): Dalsland. Linn.

Karibacka: Svärdsjö. Fl. D.

Lasse i tomta: Mora. Fl. D.

Tuobas-bliomma: Elfdalen. Fl. D. — För örtens användande i st. f. tobak.

Renfan, Dan. Reynfan, T. Rheinfarren. Wahlenb. Fl.

Ren-konungjen: Orsa. Fl. D.

Oste-blomm: N. Bohuslän. Dbk. — Örten lägges i den ystande mjölken.

Pästiläns-blomä: Gotland. Linn.

Isl. Vallhumall. Olafs. fl. st.

Att denna växt fordom och innan tobaken inkom blifvit nyttjad i stället för snus saknar icke bevis. Att blanda de torkade bladen bland snus är ännu vanligt hos flere orters allmoge.

Linné uppgifver att Limaboen brukar henne på öl, då han vill göra roligt gästabud.

21. STYFMORS-BLOMMA (Viola tricolor).

Styfmors-rosur: Westmanland. — Se nedan.

Päder-bliommä: Elfdalen. Fl. D. — Härledningen obekant.

Skate-blomster: Dalsland. Linn. — Namnet afser blommans färgor.
Blå-låcker: Halland. Linn. — ?
Blå-visil: Bohusläu. Linn. — ?
Fogle-tungor: Skåne (tr. kr. Lund). Linn. — Namnet afser blommans skapnad.

Äldre namn:

Helga-treefaldigheetz-blomster.
Onyttig Sorgblomma.
} Från 1600-talet.
Isl. Fiola. Olafs.

Styfmors-rosen blomstrar i vårt land så länge marken är bar.

Vid Styfmorsblommans namngifning har man föreställt sig blomkronans största nedåt vända blad som en styfmoder, de tvenne bakom detsamma sittande foderbladen såsom stolar, dem hon för sig sjelf begagnar, de båda små henne närmast sittande kronbladen, såsom hennes egna döttrar, af hvilka hvardera erhållit en stol, och de tvänne större, uppåt vända kronbladen, såsom styfdöttrarne, hvilka tillsammans endast erhållit en stol.

Så prisas (i "En Vadstena-nunnas Bönebok", Lund 1842, sid. 5) den hel. Jungfrun: "Thu æst thz fagra blomstrit *Viola*, ther mz thinne ödhmiukt oc nadh, wpfylte himerike oc iordherike!"

Tjugondeförsta Flocken.

22. NÄSSLA (Urtica dioica).

Näta, pl. Näter: Vesterg. Hof, D. V.
Natul: Fårö. S.
Natä: Gotland. S.
Nättlä: Gotland. S.
Nälla: Blekinge. Öller. — Skåne. Linn.
} Af Nål, Isl. Nál, Gotl. Neþla. Med dessa äro blad och stjelkar tätt besatta.

Stur-nässla: Orsa. Fl. Dal. = Stor-nässla.

Bränn-natul: Fårö. S.
Bränni-nata: Fårö. S.
Bränn-natä: Gotland. S.
Bränn-nättlä: Gotland. S.
} Se ofvan. «Nålarna» l. taggarna med deras skarpa vätska förorsaka, då de komma vid huden, en brännande retning.

I en medeltidshandling af år 1345 förekommer namnet: Neldha (Eterneldha); i Föret. till Hels.-lagen: Nällär; i «Annæn Yrtebok» (fr. sl. af medelt. Jfr N. D. M.): Nætlæ; samt i Bened. Olai «Läkerebook», Ups. 1587: Nätzla. — I Eurelii visa: Konungen och Herr Pedar (tryckt första gången år 1704) läses: Nättel. Jfr Sv. Folkvisor, I., 205.

Isl. Nötr, Nötru-gras.

Nässlan har sedan gammalt varit af allmogen afskydd. *"Nässlan vexer ock af*

regn och solsken"! säger ett begabbande ordstäf, under det ett annat, vidrörandes hennes taggar, utbrister: *"Nässlan bränner vän och ovän"!*

Dock tillskrifves örten en nästan underbar kraft i vissa krämpor. På Island tros, att man med nässlan kan *trolla bort* sjukdomar och annat ondt — en tro, som icke eller Svenska allmogen ännu vuxit ifrån.

23. BJÖRK (Betula alba).

Börk: Vestergötland. Hof, Dial. Vestr.

Berk: Östergötland. C. P. Nygren, «Ö. G.-Dial. ord», tryckt i Linköping 1766. 1 ark, 4:o.

Bärk: Gotland. Säve.

Bersk: Norra Helsingland. Lenæus, Delsb. illustr.

Biörtj (pl. Björkär): Wåmhus, Dalarna. Dbk. — Byrk-*lund* = björklund.

Björke, björkvirke, virke af björk. Allm.

Äldre namn:

Barn-aga. I tryckta handlingar från 1600.

Isl. Birki.

Björken är lundens prydnad, sade den gamla nordboen om detta för sin lätta fägring och sin ljusa grönska så allmänt beprisade träd. — Spår finnas ännu flerstädes, att trädet i vårt land varit med vördnad ansedt redan i hedendomen. I närheten af Torslinge kyrka i Småland är en större hög, som kallas ***Torskulle,*** och på densamma stå några gamla björkar, de der af kringboende allmoge hållas i synnerlig helgd. I samma landskap och Bredaryd socken är en björklund, af allmogen kallad ***Bröttjestadlund,*** hvilken med skäl anses varit en offerlund, då, af inrotad fördom, ingen vågar röra densamma, eller derifrån hemta ved eller enris, som på stället äfven finnes, af fruktan för sjukdomar, eller andra olyckor. — Likaledes finnes nära Thorslunda kyrka på Öland en i särdeles helgd hållen björklund, om hvilken mycket underbart af allmogen förtäljes.

Att trädets helgd, ehuru i annan skepnad, fortlefde under medeltiden, är gifvet. Af många hithörande efterrättelser, som ännu äro hos allmogen gängse, må blott den om ***hängbjörken*** nämnas, hvilken berättas hafva stått vid Frälsarens kors, och så djupt sörjt, att dess grenar nedsloknat — "det man än i dag ser."

En sednare tids legend om en björk i Kalmare län, hvilken af kringboende allmoge allmänt kallades ***Klok Ingierds björk,*** kan läsas i Crælii Beskr., s. 120.

Rörande trädets hushållsnytta vore mycket att säga. — Linné berättar, att "bondhustrurna koka i Småland sina påskägg gula med björklöf." V. A. H. 1742.

24. TALL (Pinus sylvestris).

Tåll: Elfdalen. Fl. D. — Trakter af Kolmården. Dbk. — Wåmhus, Dal. Dbk.

Täll (och Tall): Gotland. S. — Innan trädet hunnit sin högsta mognad.
Tälla: Jämtland. — Bemärker der buske af tall. Grundal.
Tällä (och Tallä — på Fårö: Tälli —): Gotland. S. — En något mindre Tall, dock icke buske.
Telle: Herjeådalen. Hülphers.
Fur, Fura: Allm.
Fôr: Vestergötland. Hof, D. V.
Fere: Värend i Smål. Hyltén-Cavallius, V. Værend.
Feere: Blekinge. Öller.
Malm, mogen furu eller tall. Hof, D. V.
Malm-tall: Helsingland. H. D. — «Furu af smidigare och finare sorten.»

Isl. Þöll, Þella. — Fura, Furu-tré.

"Man har i Sverige af detta träd allenast ett enda slag, fast åtskillige förändringar, såsom *Gård-Tall, Fur, Stång-Tall, Mar-Tall,* hvilka alla äro sådde och komne af ett slags frö och träd, men förändrade af rummet, på hvilket de upvuxit. *Gård-Tall* blifver, när trädet vexer upp på ett fett och öpet rum, hvarest det nedan-ifrån får utslå sina vida grenar och växa med en tjock stam. Detta träd får lös och mycken yta utaf en tjock åhrlig safva; ty tager och veden där-efter snart röta af våta luften. *Fur* kallas samma träd, när det upvuxit uti en torr och mager jord, och änteligen hunnit till en ansenlig högd och ålder: Dess yta som åhrligen ringa tilvuxit med nya ringar, blifver hårdare, tätare och mera kådfull; hvarföre des ved och står längre emot rötan. *Stång-Tall* kallas samma träd ömnogt upvuxit och tätt som Hampa, uti en trång dunge, där träden täfla att växa öfver hvar-andra; blifva så smale, att de ej ostödde kunna emotstå vindens och vädrets vågor; hafva och inga qvistar utom några öfverst i toppen; växer hälst på åsar. *Mar-Tall* växer endast i kiärr och myror helt låg, kommer ej till något ansenligt träds högd." (Linné.)

Enstaka gamla tallar, hvilka fordom stått i helgd, och som ännu på sitt sätt aktas, finnas till större antal i landet. Den mycket beryktade *Klinta tall* på ett berg i Badelunda socken af Vestmanland var en sådan. — På Daga härads allmänning i Södermanland finnas bland stensättningar de af allmogen så kallade *Tre-tallar.* — En furulund i Dannäs socken af Småland har, enligt sägen, förbannats af två djäknar, och derefter förbränts af en underjordisk eld. Rötterna dristar ingen använda, af fruktan att mista sina kreatur; dock tages deraf tannar vid ljustringar. (Wieselgren.)

Den så kallade *Lik-tallen* vid en elfqvarn i Odensvi socken, Vestmanland, samt *Farfars-tall* (för längesedan nedhuggen) i Häradshammar socken af Östergötland, äro bekanta för vid dem fästade helgonsagor. Likaledes *Melleru-fura* i Holm socken af Dalsland (jfr Runa 1843, h. 4, s. 26), och otaliga andra.

Tallens hushållsnytta är mångfaldig. De fattige känna den nu mer bäst. — De

af Linné, Kalm och andra beundrade "prydliga" och "artiga" *stick-tapeter* (en slags väfnad af fint täljda skifvor eller pärtor af furu) voro i medlet af 1700-talet allmänna i bondestugorna i vestliga Sverike, men ses nu endast i få äldre och aflägsnare torpstugor.

25. GRAN (Pinus abies).

Grän: Gotland. S. — Vestmanland. Dbk. — Af gro = vexa; deraf: grön, med afseende på trädets ständiga grönska. Namnet finnes blott i Isl., Sv. och Dansk.

Grå (och Grån, pl. gräner och gränär (Wåmhus. Dbk.): Dalarna. Säve. Se ofvan.

Grå-mâri bemärker i Wåmhus: tjock granskog. Dbk. Grå-mori f. hel.

Isl. Greni.

"Gran är af flera slag, fast i Sverige et enda slag allenast växer, som något förändrar sin art i ansende på jordmonen. Af Gran bestå våra mäste skogar, och Gran betäcker den största delen af vårt land, pryder detsamma, äfvensom dess höga gröna färg öfvergår de andra växter, och ej bleknar för Nordens köld, eller vintrens snö." (Linné.)

"Gran-ruskor nedan til afskalade, at sättja utanför sina portar och grinder vid hvarjehanda högtider, såsom *Jul-helgen*, *Bröllop* &c. är allmänt bruk och prydnad här i Riket; forndom sattes de allenast vid *Begrafningar*. Fina Gran-qvistar (eller så kalladt Granris) sönderhackade, strös i Sverige allmänt på golfvet, at pryda detsamma, och at gifva huset en angenäm, hälsosam, och balsamisk lucht." (Linné.)

Nu för tiden äro endast *Jul-granar* och *Brud-granar* (äfven namnet på ett prydligt blomster: Satyrium conopseum, *Jungfru Marias Brud-gran.* Verml.) brukliga. Jfr Runa 1842 och 1844.

Granar, hvilka sedan gammalt behålla en viss helgd, finnas ännu, såsom i Långared socken i Vestergötland, hvarest vid en gammal offerkälla är en väldig gran, som af folket kallas *Helig-gran.* — Å en liten höjd i Vallby socken af Upland stå invid en s. k. elfqvarn tre gamla granar. Höjden kallades redan på 1600-talet, och heter ännu i dag: *Tre-grans-backen.*

Mar-qvast, och på Fårö: *Mar-knäut*, kallas den knut på en gran, mer sällan på tall, som uppkommer derigenom att grenen vexer på ett eget sätt ihop och liksom filtar sig till en tjock klump. Den naturliga orsaken härtill är att myror och andra skridfän på något sätt stinga och såra barken, hvarigenom grenen kommer i ett sjukligt tillstånd och tvingas att oupphörligt drifva nya qvistar, hvaraf då slutligen en tjock klump uppkommer, som blifver ännu tätare och mera sammanhängande derigenom att mycken kåda tillika utsvettas. — Dessa qvastar hafva ett mycket eget utseende, der de sitta högt uppe i barrträden, så att man väl deraf trott sig kunna antaga dem för ett verk af gastar och troll. — Folktron påstår nämligen, att desse äro ett verk af *Maran*, och att hon trifves väl af att rida på dem. Man vet att det stundom händer, att då man om

morgonen kommer i stallet, så finner man en eller annan häst drypande af svett och alldeles utmattad. I somliga landsorter tror man då, att någon trollkäring om natten haft hästen ute på trollfärd. Men på Gotland, och äfven annorstädes, tros det att *Maran* ridit hästen om natten. Till att förekomma sådant, uppsöker man en *Mar-qvast* och uppspikar honom öfver hästens bås, eller på något annat ställe i stallet. Maran låter derefter hästen vara i fred och rider i stället sin älsklingsfåle: *Mar-qvasten.* Man får derföre ännu ganska ofta se slika qvastar uppspikade i stallen.

Tjugondeandra Flocken.

26. PORS (Myrica gale).

Porsen: Orsa. Fl. Dal. — Ordet Porss synes vara beslägtadt med: porssa, forssa; då en sjudning, gäsning l. ett porssande upkommer, när örten lägges i vörten. Se nedan.

Purs: Gotland. Säve. — Se ofvan. Anm. likväl, att «då busken utmärkes af en särdeles styfhet och stelhet, så till qvistar, som blad, så är det möjligt, att ordet Pors, purs, kan komma af Gotl. Bust (pro burst) = borst.»

Svin-fors: Mora. Fl. Dal. — Se ofvan. Att svin förtära den bäska vexten är icke bekant, men för sin rusande vidrighet har dess nyttjande i stället för humle mycket kommit ur bruk. Man har säl. med tilläggningsordet (svin-) tilläfventyrs velat angifva Porsens oduglighet för ändamålet.

Körning: Vestergötland. Ihre, D. L. — Hof, D. V. — Namnet afser tvifvelsutan vextstället. Kärn (säg: tjärn) = liten dyig skogssjö.

Tiörning: Bohuslän. Oedman, C. B. — Se ofvan.

Skogs-humle: Vestmanland. Dbk. — Här ungefär liktydigt med: vild-humle.

Pelle på strand: Vester-Bergslagen. Fl. D. — En anspelning på: Strandpors.

Namnet Pors förekommer i handlingar från medeltiden, (t. e. i det 1845 utgifna «Gloss. Lat. et Lat.-Sveth.», Ups., 4:o.

Denna vexts användande i stället för humle (som började allmännare komma i bruk först i Kon. Gustaf I:s tid) var i forntiden här i Norden mycket vanlig; ja, örten ansågs så oumbärlig, att i flera af Landskapslagarna förbud finnas att hemta den på annans mark. Att det i gamla handlingar ofta omtalade, samt i visor och berättelser mycket beprisade *Porsölet* ännu i Gustaf I:s tid varit i bruk åtminstone i de norra orterna, finnes af den bekanta visan: *Konung Gösta den I och Dahlkarlarne,* der det heter:

"Jag hafver druckit thet starka Porssöhl,
"Som är från Dalarna."

Men att i detta Porsöl skulle ingått Getpors (Ledum palustre) är osannolikt, då den, ehuru ganska bäsk, aldrig levisligen blifvit nyttjad i stället för humle. Det antages likväl af utgifvarne af visan.

Linné säger, att Porsen nu mer är *afskedad*, såsom orsakande hufvudyrsel; men åtminstone i Vestmanlands och Nerikes skogsbygder begagnas den ännu i dag allmänt af fattige.

Tjugondefjerde Flocken.

27. LONKE-MOSSA (Fontinatis antipyretica).

Lönke: Småland. Liljebl. = Lång-måse (Wahlenb.); dock heldre af lunka, då mossan är i ständig rörelse för vattnet.

Droëmen: Wåmhus, Dalarna. Dbk. — ?

Den största Svenska mossa; ganska allmän på stenar i rinnande vatten. — Hos Dalsländningen känd såsom användbar i bröstsjukdomar, och i Norrland vid beredning af dricka. — Linné uppgifver, att den har en ganska synnerlig egenskap att motstå eld, fastän mossen blifvit torkad. Han berättar, att folket i Gestrikland och Helsingland packa densamma mellan spisarna och träväggarna, att förekomma vådeld. Fastän mossen väl glödgas, kan dock icke elden i honom uppehålla sig, eller utvidgas.

28. VÅTVÄDERS-MOSSA (Funaria hygrometrica. Wahlenb.)

Väderleks-mossa, Wahlenb.

Om våta fingret drages på denna mossas strå, nedifrån till hälften deraf uppåt, så vrider sig dess fröhus; och då det drages uppifrån till hälften nederåt, vrider det sig åter tillbaka; tjenar derföre denna mossa till väderleksvisare, som bebådar instundande regn och fuktigt väder, då dess torra blomskaft vrider sig. Man kan derföre till slikt ändamål hafva mossan i rummet, der man vistas, på en torfva förvarad.

29. BJÖRN-MOSSA (Polytricum commune).

Sop-mossa: Allm., isynnerhet i Vestergötland, Dalsland o. fl. st., der mossan begagnas till ugn-sopor.

Sparf-hafre, Wahlenb. Fl. — Se nedan.

Puk-hafre (Linn.), Päuk-hagre (Säve): Gotland. — Päuk (def. Päukän), Isl. Púki, Sv. Puke, Pökker = ond ande; således: den ondes hafre.

Gucku-råg, eller Gök-råg: Rosl., Vestm., Söderm. o. fl. st. Se nedan.

Gucku-lin: Gestrikland. Linn. Fl. 1745. — Dbk. 1847.

Kråk-korn, Wahlenb. Fl. — Se nedan.

Kråk-hvete: Dalsland. Linn. m. fl. — Se nedan.

Det är icke utan att i namnen: ***Kråk-hvete, Gucku-råg*** m. fl., och isynnerhet ***Puk-hafre,*** ligger en yttring af förtrytelse öfver mossans kornlika, svällande fröknappars fullkomliga oanvändbarhet. — Föreställningen, att hin onde huserar, der den ovanligt sprider sig och frodas, är tämligen allmän, så väl i vårt land, som på Island, Färöarna och

Jutland, der vexten derföre kallas *Lokens hafre.* Bönderna på Jutland säga, då mossan om våren framsticker ur de sandiga åkrarna: "nu sår Loke sin hafre!"

30. ELF-NÄFVER (Peltidea aphtosa).

Torsk-gräs: Nerike. Nerikes Blomsterkrans.
Torsk-mossa: Wahlenb.

Denna bredbladiga laf anses af allmogen såsom ett kraftigt medel mot åtskilliga sjukdomar, såsom Torsken, men isynnerhet emot så kallad Elfbläster. För den sistnämnda sjukdomen böra, fastän det anses vådligt, bladen plockas vid midnattstiden. Botandet tillgår på det sätt, att bladen brännas *under* den sjuke, så att röken uppstiger mot de ankomna delarna.

Äfven Marcanthia polymorpha, som ock bär namnet Elf-näfver, användes på enahanda sätt mot ifrågavarande sjukdom. (Runa.)

Swenska Folksägner.

"Si linguas veterum hieroglyphicas melius calleremus, non dubitamus, quin plurima temporis mythici miracula ad vulgares nec cursui naturæ repugnantes eventus revocari possint, et plurimæ fabulæ, quæ nobis absonæ et plusquam aniles videntur, ad sanum sensum reformari."

Neikter. De gente ant. Troll., p. V.

"Folksägnerna hafva sällan eller aldrig varit föremål för vetenskaplig undersökning, ehuru de måhända, såsom uttryck af folkens individuella karakter, utgöra ett icke ovigtigt kapitel i menskliga kulturens historia."

Werlauf. Athene.

"För mig såsom naturforskare voro alltid Sägnernas physiognomier från de skilda bergs- och skogs-engderna oändeligen kära; ty, utsprungna ur en bestämd natur, blefvo de, der de, bortskrämda från oss, höllo sig på dessa dolda tillflygtsorter, genom århundraden städse sina hem trogne, häntydande på detta; ja, de syntes underbart bevara dess innersta hemligheter. Med bergens och engdernas natur sammanhänga Sägnerna på det nogaste, så att jag med den innerligaste förnöjelse iakttagit Sägenvexternas olikhet i förhållande till en trakts natur i dess finaste nuancer."

Steffens. Gesch., Sagen, u. s. v.

1.

Jämtland.

I Jämtlands fjällbygd, nära gränsen mot Norige, stod fordom ett hus, som kallades *Stalltjernsstugan*, och var uppfördt till natthärbärge för fjällfarande. — En qväll kom jätten *Rolf i Topp* med sex andra jättar till Stalltjernsstugan. Det var vinter, och de

hade länge ränt på skidor; men som snön var djup och tung, så att Rolfs sex följesvenner ett godt stycke från stugan tröttnat, hade denne, som ej velat qvarlemna följet i skogen, tagit alla sex jättarna på sina skuldror, och kom nu sålunda rännande till härbärget med dem. Öfver stugan rådde vid den tiden ett svårt troll, af hvilket vägfarande hade största olägenhet. Endast genom en fullkomlig tystnad kunde man undgå dess illfunder, men vid minsta buller försummade det icke att angripa och döda den härtill vållande. Detta visste Rolf, och förfogade sig derföre med de sex jättebröderna i största tysthet till hvila på ett upp vid taket anbringadt loft, där de snart insomnade, utom Rolf, som efter någon stund väckte de öfriga jättarna, och sade dem, att de i sömnen snarkade så hårdt, att stugan skakat; han förmanade dem, att dermed upphöra, på det trollet icke måtte till deras ofärd störas. Härefter insomnade de åter. Men det hade icke lidit längre än till midnatt, då Rolf väcktes af några män, som imedlertid inkommit i stugan, och nu som bäst togo till bästa ur sina matsäckar, dervid de mycket larmade och hojtade. Men den af männen obemärkte Rolf satt tyst och tänkte huru han bäst skulle vara beredd på hvad som hända kunde. Nu öppnades dörren, och oförmärkt inkom i stugan en liten svartklädd gumma, som sakta gick bakom männens ryggar och nöp den ena efter den andra af dem, hvaraf de nedföllo stendöda. Hon hade sålunda dödat nio män, och blott en återstod. "Jag skall väl ändock hjelpa dig arme man", säger då Rolf till denne, och nedsträckte så från loftet sin jernskodda skidstaf, i hvilken mannen tillsades hålla sig fast, hvarefter Rolf sålunda langade honom upp till sig. — Men käringen, som nu förnam, att i stugan funnos flere, än hon i början trott, ville då ock begifva sig på loftet, att äfven der göra rent hus; började till den ändan uppklifva på den stege, som förde dit, då hon, midtpå stegen, träffades i bröstet af Rolfs mot henne rigtade skidstaf, så att hon föll baklänges ned af stegen, samt ut genom dörren, och det med sådan häftighet, att dörrgåtten följde med ett godt stycke utanför stugan, der trollkäringen förvandlades till en stor sten, som ännu ses på en gårdstomt i byn Stalltjernsstugan.

2.

Dalarna.

I Elfdals socken uti Dalarna hände sig en gång, att en man, som infunnit sig vid en Fotviska (Sqvaltqvarn) för att mala, råkade i delo med Forskalln (Nekken). Sedan mannen satt qvarnen i gång och allt var i lag, gjorde han upp eld uti en i hörnet varande spis, samt började koka gröt åt sig. Han var sålunda sysselsatt att röra mjölet i det sjudande vattnet, då Forskalln tittade upp mellan golf-tälnarna, och frågade: *"'ar du nossen sitt Ljoter kråise för?"* Karlen, som var modig af sig, slungade en het grötslef i ansigtet på Forskalln, och frågade tillbaka: *"'ar du nossen kiänt 'eter gröt för?"* — Genast försvann Forskalln och mannen var icke dermed missnöjd, men blef rätt illa till mods, då han förnam, att med detsamma Sqvaltan af sig sjelf stannat. Han grep nu

till böneboken, och det var först rätt långt lidet på natten, när qvarnen började åter sakta röra sig.

3.

Dalarna.

En man i Mora socken af Dalarna begaf sig sent en lördagsqväll till en inom socknen belägen Sqvaltqvarn för att mala. Vid det han drog på qvarnen, började den att gå baklänges med en sådan häftighet, att alla förvånades. En af de kringstående menade, att *Forskalln* vore härtill vållande, emedan denne ej kunde fördraga det man arbetade på helgdagsqvällen. Mannen skar då ett stycke af sin *skimp*, hvilket han kastade i strömmen ofvanför qvarnen, att omintetgöra trolleriet; och qvarnen begynte nu gå sin rätta gång.

4.

Dalarna.

Tre män, fader och söner, hemma i Elfdals socken af Österdalarna, begåfvo sig en gång djupt in i Vesterdalarnas skogar för att hugga björkvirke till rör i väfskedar. — De medförde en häst, för att i säckar klöfja virket. Hela dagen arbetades med allo makt, och då aftonen ändteligen kom, företog sig fadren att uppgöra eld till myggornas afhållande under natten, men sönerna begåfvo sig längre ut i skogen, att af några höhässior samla hö till hästens fodrande. Återkomna till lägerstället, som var beläget på en liten höjd under skumma furor, och sedan alla tre ätit och lagt sig till hvila kring stockbrasan, fingo de höra gätkullors tutande, ljudet af skällor och bölande boskap, samt rop och hojtande, så att de fast trodde, det en stor kreatursdrift vore i antågande. Men så väl den sena tiden på dygnet, som ställets vida aflägsenhet, gjorde det aldeles otroligt; de kunde således alla väl förstå, att ingen annan, än sjelfva *Råanden* med boskap vore i grannskapet. Oväsendet fortfor hela natten, och tycktes dem stundom vara helt nära, än åter mer aflägset; men icke det ringaste kunde af dem bemärkas. Den medförda hästen kunde af det framförda höet icke förmås förtära det ringaste, men skälfde och svettades hvarje gång man räckte honom en tapp deraf. I första gryningen begåfvo sig alla på hemvägen, fullt öfvertygade, att de tillbringat natten på Råandens område.

5.

Dalarna.

Två kullor i Elfdals socken begåfvo sig en söndagsmorgon, vid solens uppgång, till skogen att leta efter kreatur, som föregående qvällen icke hemkommit. De befunno sig vester om ett stort berg i villande skogen, då de fingo höra det aldraljufligaste spel åt det håll, der berget låg; och då de aldrig kunde föreställa sig, att någon menniska kunde åstadkomma så vackert och underligt spel, voro de öfvertygade, att det var Råanden eller Skogsjungfrun, som nu lät höra sig. Den ena af kullorna blef vid tankan härpå rädd, och ville skynda bort, men den andra började uppstämma en morgonpsalm, då det underbara spelet upphörde; och just i detsamma visade sig de bortkomna kreaturen.

6.

Dalarna.

Vid Fåsås fäbodar, sydost om Färnäs by i Mora socken, har under loppet af många, många år skall af hundar förmärkts, utan att man der någonsin kunnat upptäcka ett enda af dessa djur. Det är isynnerhet om aftnarna och långt in på nätterna, som de låta höra sig, och de lyssnande tycka sig hvarje ögonblick vara i fara att anfallas af de uppretade. Det har någon gång, fast sällan, händt, att en och annan företagit sig, att härma de arga skallen; men de hafva alltid på ett eller annat vis för sådant råkat illa ut, och nu mer aktar sig en hvar noga, att med ringaste läte störa hundarna, dem man tror vara Råandens.

7.

Dalarna.

Två män befunno sig en gång i en riskoja, som var uppförd vid foten af ett högt berg öster om Bergkarlås by i Mora socken uti Dalarna. De sutto båda invid den öppna dörren, spejande ut åt skogen efter vildt, det de ville skjuta; men både länge och väl fingo de der sitta och titta, utan att något villebråd blef synligt. Omsider fingo de se en ståtlig jungfru, ridande på en stor och vacker häst. De hade aldrig förr sett sådan granlåt, och blefvo än mer förvånade, då jungfrun vänligt nickade åt dem. Hon fortsatte ridten, och var snart försvunnen, när i detsamma en orre upptäcktes i en nära stående fura. Männen fingo nu skjuta, och ansågo händelsen såsom ett tecken till Skogsjungfruns bevågenhet.

8.

Dalarna.

I Vanberget uti Söderberke socken och Dalarna bodde fordomdags en jätte med sin hustru. Då denna sednare en dag var ute och vandrade, upptäckte hon en man, som var sysselsatt att gräfva och plöja jorden. Hon hade förr icke sett en så liten varelse, och beslöt derföre att fråga sin man hvad det kunde vara. Tog honom så upp i sitt förkläde, bar honom hem till jätten, och sade: "se hvilken liten en jag hittade ute i marken!" Men mannen tyckte illa vara, att hustrun tillegnat sig den lille, och svarade: "denne och andra hans likar skola en dag råda öfver denna mark; jag vill intet hafva med honom att skaffa." — Jätteqvinnan bar så den lille tymplingen ut i skogen igen."

9.

Dalarna.

Omkring sex fjerdingsväg från Stora Tuna kyrka i Dalarna är ett mycket högt berg, som heter *Gim-klack*, från hvars topp man kan öfverskåda sju stora kyrksocknar. I bergets vestra sluttning är en djup öppning, som kallas *Jättehålet*. När man i denna håla gått trettio famnar långt, möter man en stor dörr af koppar — alltid på gränt; och den, som vågar inträda genom denna, får derinne se ett groft bord af sten, samt dervid en stenbänk, på hvilken en jätte sitter och sofver, stödjande armbogarna mot

bordet. Framför den sofvande står på bordet en silfverskål med lock, och när det en gång händer, att någon dristar lyfta på locket, skall jätten, som sofvit i sjuhundra år, omsider vakna. — En bonde begaf sig en gång in, och var nog dristig att röra vid locket, då jätten började nicka; men hvaraf bonden så förskräcktes, att han genast med oförrättadt ärende skyndade ut.

10.

Dalarna.

En man var sent om en höstqväll ute i skogen. Marken var nästan kälad, samt betäckt med tjock rimfrost. Han fick då oförtänkt se en stor skock af får, alla till färgen svarta, och med klingande silfverskällor vid sina halsar. Mannen tyckte om småboskapen, efter den var väl vid hull och kunde föda sig på sådan mark; började derföre locka dem allt hvad han kunde. Men de ville icke lyda. Rätt som det var, hördes i djupa skogen ett besynnerligt *ojande,* hvarvid hela fårskocken gaf sig i väg åt det håll, dit ropet hördes. Mannen kasade efter, och hade sprungit ett långt stycke, då han fick se att fåren, det första med det sista, hastade in midt i ett flinthårdt berg. Ett doft dön, likasom af en grof dörr, hördes efter dem. Berget heter *Fällberget,* och är beläget i Tuna socken.

11.

Dalarna.

Vid en elf, som heter Römman, i Wåmhus socken, äro flere Kölbodar (hölador). I en sådan lågo en gång några gossar och flickor och sofvo i höet. En gubbe, som äfven befann sig derinne, satt och läste i Bibeln. Då kom en grann fru ridande fram till kölboden, och ville med ett svärd slå igen gubbens Bibel; men kunde det ej. Den ridande frun yttrade då: "har du några sömm? min häst har tappat sin sko." Gubben framtog sin hästsko-kuppa (läderpung) och gaf frun ett jernsöm; men det dugde icke, emedan hästskon var af silfver. — "Vill du följa mig till *Gyrisberget,* skall du få många af det här slaget," sade derefter frun, pekande på hästskon. Men gubben och den nu vaknade ungdomen svarade härtill med en mun: "nej, gack din väg!" — "De ha sin tro de!" mumlade frun, och begaf sig bort.

12.

Dalarna.

I Mora socken i Dalarna hände sig, att en flicka, som skröt af att icke vara mörkrädd, fick af några löfte om en ny högtidsdrägt, om hon midt i natten ville gå in i kyrkan. Kullan sade sig vilja göra det, tog en katt på armen, och begaf sig åstad. Då hon inkom i kyrkan, var denna full af spöken, hvilka, då de fingo se flickan med katten, började förfärligt ropa: "släpp klyfdjuret" (klodjuret)! — Men den oförfärade qvarhöll katten, gick dristigt fram till altaret och tog otygens silfverkanna, den hon bar ut; och vann så högtidskläderna.

13.

Bohuslän.

I Skee socken af norra Bohuslän är en bondegård, som heter Hästeskeed. Det hände en gång i forna dagar, att en flicka gick vid ett högt berg på Hästeskeeds ägor och repade löf. Sålunda sysselsatt, föll det henne in, att sjunga:

"Wrål, Navvar och Bår!"

det hon flere gånger upprepade. Då stod der vid berget en Berggubbe och lyssnade till sången, samt tillsporde henne hvilkendera hon då ville hafva: Wrål, Navvar, eller Bår. "Åh," svarade tösen, "skulle jag hafva någon, så vore det väl Wrål." "Det skall du få, med!" utlät sig Berggubben. Då blef flickan förskräckt, men kunde icke neka, efter hon en gång sagt ja. "Du skall icke ångra på det!" tillfogade Berggubben, "rik skall du blifva, och alla de, som nu och framdeles bo på Hästeskeed!" — Wrål äktade så flickan, och flyttade till Hästeskeed. — Det är om honom sagdt, att han arbetade som tolf man, och att han tarfvade tolf mäns föda; men sällan eller aldrig visade han sig glad i hogen, utan sorgsen och nedslagen. Den unga hustrun förfogade sig en gång till berget, för att härom tala med Berggubben. "Hvad tycker du om mannen din?" ropade Berggubben ur berget. "Än såg jag honom aldrig glad", svarade hustrun. "Du ger honom för litet mat", sade då gubben; "gif honom bättre till lifs, så blir han dig väl god." Hustrun gick så hem, satte på elden flera kettlar, och kokade fläsk och gröt, samt annat, hvilket hon öste upp i stora knöt-tråg, och alla de käril, hon hade. När nu mannen kom i dörren och skådade den kostliga och väl tillagade anrättningen — se! då log han. — Wrål blef så med hvar dag nöjdare, samt än mer arbetsam, och när annan sysselsättning saknades, föll det honom in, att försöka sig i åkerodling. Han hade fått veta, att på ett aflägset ställe nödiga *plouggångar* kunde erhållas, och begaf sig derföre genom skog och mark till stället, der han förskaffade sig icke mindre än tjugefyra plouggångar, med hvilka han återvände på vägen till Hästeskeed. Ankommen till ett ställe, som heter Snäcketorpsklefvar, mötte han en af sina grannar, och de hälsade hvarandra vänligen. Mannen utlät sig: "sätt dig och hvila!" — "Hvad menar du med hvila?" sade Wrål. "Jo, lägg bördan på marken, och sätt dig på denna sten." Wrål gjorde så; men vid det han nedsläppte plouggångarna på marken, skalf jorden, och mannen blef förfärad. Wrål sade efter en stund: "hade jag trott att *hvila* varit någonting så godt, skulle jag tagit så stor börda till." Han fortsatte derefter sin vandring till Hästeskeed. — Wrål skulle ändteligen för första gången gå i kyrka. Han kom dit en timme förr än andra. Presten tillsporde honom, om han den dagen förtärt något. "Åh nej, jag har intet mycket ätit", svarade Wrål; "jag har ätit en fjerding sill och dertill ett grep bröd;

så drack jag en drick
ur Söle-segg,
så den sack en spann
kring alle lann."

Wrål blef omsider gammal och skulle ändteligen dö. Han sade sig då icke vilja ligga i kyrkogården, men utvisade en stor hög, der han ville jordas, tillsägande, att man skulle föra honom till högen innan solen hade uppgått. Han dog, och den sörjande enkan, som var angelägen att Wrål skulle komma i vigd jord, förmanade folket, att icke stanna med liket vid högen, utan fortsätta färden ända fram till kyrkogården. Man lofvade detta, och alla dragare, som funnos på stället, spändes för liket, och bar det så i väg. Men när de väl hunnit till högen, kunde dragarne icke mer fås af stället, utan måste man omsider i högen på samma ställe begrafva Wrål. Högen finnes ännu i dag på Hästeskeede ägor, och kallas Wrålshögen.

14.

Bohuslän.

En man, hemma på en ö i Bohusläns skärgård, var en afton ute på sjön. Han färdades förbi ett ställe, som heter Sutte, då en gubbe kom nedspringande till stranden, och ropade till honom:

«Ante!
Med dine hvite vante!
Tomme väre svarte,
Käse-jänte hemgå,
Hougge-bissen fallt' i varmen,
Och bränte sej så ille!»

Gubben sprang derefter sin väg bäst han kunde, och mannen fortsatte sin rodd mellan skär och klippor både länge och väl. Det började nu mörkna, och som mannen ännu tyckte sig vara långt hemifrån, lade han till vid ett ställe och begärde der, att få låna hus öfver natten; men folket svarade, att de icke kunde hysa honom, emedan husstrun låg i barnsäng. Omsider bifölls likväl hans begäran, och han tog snart plats på en bänk, samt slog sig i språk med husbonden, berättande för honom hvad han nyss sett och hört. Men han hade icke slutat sitt tal, då Käse-jäntan sågs störta ur ugnen, samt ut genom stugudörren. Husbonden skyndade efter, för att se hvad å färde var, och då han hunnit ett stycke utom stugan, upptäckte han på långt håll den bortskyndande. Denna vände sig nu likväl om, och ropade till honom: «J sägen mig, om jag skall taga vara på mitt barn, eller vänta på edert?» Men mannen jagade henne med stör och stång, under dyra eder, bort.

15.

Bohuslän.

På ett ställe i Nafverstad socken och Bohuslän hade man länge hyst en Byting, hvilken man trodde vara kommen ur berget. Den lilla åt så förfärligt, att man var rätt angelägen att blifva af med honom; men som ingen af husfolket visste huru detta skulle ske, gick man till råds med en gammal i skogen, som ock genast gaf sina föreskrifter. Noga iakttagande hvad den gamle tillrådit, samlades husfolket en dag i stugan,

der äfven Bytingen befann sig. Nu framtogs en ågonskål, i hvilken en tråd fästades till grepe. Derefter fylldes skålen med vatten och hängdes öfver värmen (elden). En af de närvarande utropade: «nu bryggom vi för kungen; han kommer i morgon!» Hvar och en hade något att syssla med, och allt var i rörelse, ty: kungen kommer! kungen kommer! hette det. När man sålunda en stund böstat och byltat i stugan, skyndade alla på en gång ut, utom husbonden, som dolde sig inne. Då satte sig Bytingen upp i sängen, såg sig omkring och sade:

«Mycket har jag hört,
Mycket har jag sport;
Nu är jag så gammal,
Som Tyve skog,
Som är tre gånger brunnen,
Upp igen runnen;

men alldrig har jag sett, att de bryggt i ågonskål, när de vänta kungen!» — «Åh, är du nu så gammal, din byting! så står du väl ut med att hädanefter föda dig sjelf», utfor då den framträdande husbonden, och kastade den lille på dörren. Denne for af sin kos, och ingen såg honom mer. Men sent om qvällen infann sig Berggubben, bärande husbondens bortbytta barn, det han ställde från sig utanför dörren, sägande: «här är ditt barn, du har gått värre åt mitt, än jag åt detta!»

16.

Bohuslän.

En man i Nafverstad socken och Bohuslän tillsade en gång sin son, att från betet i Lielsdalarna uti samma socken hemta husbondens häst, som der gått vill. Gossen begaf sig åstad, men som han alltförväl visste, att då en häst bortkommer i Lielsdalarna, det icke står till, att samma dag återfinna honom, lade han sig vid framkomsten att sofva uti en lada. Han hade sofvit till gryningen påföljande dagen, då han väcktes af en röst, som flere gångor upprepade gossens namn. Denne sprang dervid yrvaken upp, och varseblef i detsamma en liten gubbe med stor hatt och ännu större bord. Gubben gick väl straxt sina färde, men pojken blef af synen så förfärad, att han genast grep sitt medhafda betsel och skyndsamt begaf sig på hemvägen. Men han hade icke hunnit ur dalarna, då han fick se en stor flock af betande hästar, den ena vackrare än den andra, och när han deribland igenkände äfven sin faders häst, kastade han i hast betslet på denne, satte sig sjelf upp och red belåten hem.

17.

Östergötland.

I Wist socken af Östergötland bodde fordom en flicka, som hade en öfvermåttan stor lust till dans, så att hon aldrig kunde få dansa så mycket hon ville. En afton, sedan hon gått till hvila, bultade någon på dörren, och sedan hon i hast kastat på sig en kjortel, samt öppnat dörren, mötte henne i densamma en underligt klädd gubbe, som

förde flickan med sig bort, och som hon tyckte först ner i strömmen, samt sedan upp i ett hus bredevid, der hon måste dansa med honom hela natten igenom och ett godt stycke på dagen. Ändteligen mot middagstiden fick hon gå sina färde; men hennes fötter voro då så förnötta, att fotbladen voro borta. — När sedermera någon gång talet föll på denna dansen, blef den arma flickan alltid helt underlig till sinnes.

18.

Östergötland.

Två män gingo en gång utför den så kallade Djulsbo backe i Landeryd socken af Östergötland, utmed den der löpande strömmen. De fingo der höra en ljuflig musik från vattnet. Den ene af männen, som var ung och lustig till sinnes, sade då till den andre: «Det var en för vacker musik; jag tör dansa!» De fingo i detsamma se Necken, hvar han satt på vattnet, såsom en liten gosse med fötterna i kors under sig, och helt naken. Den äldre mannen sade: «Så visst jag heter Anders, så ska' vi inte dansa här!» och tilltalade Necken: «Du kan lätte bli och spela; du får ändå ingen, som dansar!» — I detsamma kastade Necken sin fiol mot vattnet, så att det plaskade, samt förvandlade sig till en fölunge, som låg och tumlade i vattnet.

19.

Östergötland.

Vid en liten å i Ringarum socken i Östergötland är Necken — som der också kallas *Perkel*, äfven *Å-faan* — ofta sedd, sittande på en klippa. Då barn nalkas stranden, höres Necken sjunga:

«Liten ä' du, fast mindre ä' jag;
Vinke hvad du vinke,
Men dej skall jag ha'!»

Ingen kan sjunga denna visan så, som Necken sjunger och spelar den. — En spelman i orten hade likväl, efter flere års försök, omsider kommit under fund med visan, och spelte en afton densamma flere gångor utan uppehåll, men kunde dermed sluteligen icke upphöra, förr än en spräcklig sten rullades kring honom.

20.

Upland.

Necken har hos allmogen i några socknar i Norra Upland nio särskilda *"vändningar"* (förändringar, variationer — eljest hos allmogen = repriser). Den *nionde polskan*, eller *vändningen*, vågar ingen spela, emedan Necken då skulle få magt med den spelande. — Likväl kan den utan fara utföras, om någon, efter öfverenskommelse med spelmannen, inkommer i rummet, då han spelar den, samt i hast rycker stråken af honom. I annat fall har spelet den påföljd, att de dansande i raseri fortsätta sin dans, till dess kropparna äro bortnötte, och sluteligen blotta hufvudskallarna ses röra sig i en hemsk och långsam dans.

Gåtor.

De flesta nordiska länder äga allmängjorda, större eller mindre, samlingar af Gåtor. *) Vårt land saknar ännu en sådan, och har likväl ett stort antal att erbjuda. — De få, och alltför obetydliga, hvilka här meddelas, skola icke förmå gifva begrepp om Svenska gåtornas ålder **), lynne och språkmärkligheter, men torde i någon mån leda uppmärksamheten åt detta slag af gammal muntlig öfverlemning. ***)

1.

Fogel Fjäderlös
Satt på trädet Löflöst;
Kom så jungfru Munlös,
Och åt opp fogel Fjäderlös —?

(Snöflingan på bar qvist, och solen.)

2.

Förr hade jag lif
Och lefvande var,
Och kunde de lefvande föda;
Men nu är jag död
Och lefvande bär,
Och går öfver lefvand' och döda —?

(Skeppet.)

3.

Ludi', ludi', lätta
Hoppa' öfver stätta;
Ludin, som ett får;
Had' allri ett fåra-hår —?

(Skatan.)

4.

Det var en man,
Det var ingen man;
Han gick på en äng,
Det var ingen äng;
Han hitta' ett ting,
Det var inget ting;
Om han sett det, hade han icke tagit upp det, men efter han intet såg det, så tog han upp det —?

(Mannen fann ett tomt nötskal.)

5.

Rö' kropp,
Svart topp,
Träben te' stå på —?

(Njuponet.)

6.

Två tråg,
Två trågs ämnen,
En pik, en påk,
Och en nattmössa —?

(Ekållonet.)

7.

Röd i nacken,
Står i backen,
Korn i kräva';
Kan int' hacka —?

(Njuponet.)

8.

Fyra hängare,
Fyra gångare;

*) En Finsk lärd är just nu sysselsatt med utgifvande af *Finska gåtor*, hvaraf man likväl förut äger tryckta samlingar.

**) Likväl äga två af de här uptagna, nemligen N:o 8 och 22, så påtaglig likhet med N:o 28 i Sandvigs uplaga af *Hervara Saga*, att intet är säkrare, än att de äro desamma. Jfr Adlerbeths öfvers. af Herv. Saga, sid. 120, der gåtan kan läsas.

***) En enda samling af Svenska Gåtor i handskrift är oss bekant, nemligen den, som innefattas i 60 kap. af P. Rudbecks *Småländska Antiqviteter*. Kapitlets öfverskrift är: *"Om Smålenske Gåter."*

Två peka opp i vä'rä',
En liten dankar efter —?

(Kon.)

9.

Hugget af stubbe,
Klufvet af tall;
Lammadt i fårhus,
Fåladt i stall;
Hästa' rida på fåra —?

(Fiolen.)

10.

Det stod en gumma i en dörr
Och skåda' sina fäbo-lurer;
Så kom en man från Tvärehära'
Och hade litet läppetära:
«Ägde jag din läppetära,
«Gaf ja' 'n' mina fäbo-lurer» —?

(Mannen hade hö att föra; gumman önskade det åt sina kor.)

11.

Tvåfot satt på trefot
Och åt på enfot;
Så kom fyrfot
Och tog enfot
Ifrån tvåfot;
Upp sprang tvåfot
Och slog till fyrfot
Med trefot,
Och tog sin enfot igen —?

(En man satt på en trefotstol och åt på en svinfot, hvilken en hund tog från honom; mannen slog då hunden med stolen, och återtog svinfoten.)

12.

Trindt, som ett ägg,
Räcker rundt kring en vägg —?

(Nystanet.)

13.

Hvit, som krita,
Svart som beck;
Dansar som en jungfru,
Gnäggar som en häst —?

(Skatan.)

14.

Har hvarken kropp eller själ,
Men kan både tala och svara —?

(Skrifpennan.)

15.

Utan halt som en is,
Innan ludet, som en gris —?

(Talj-ljuset.)

16.

Min fader han var,
Hans moder jag blef;
Det barnet, jag födde,
Var mor mins man —?

(Dottren gaf sin fader di i fängelset.)

17.

Hugger dag, hugger natt,
Hugger alldrig ett spån —?

(Pendeln.)

18.

Hvad är sötare, än sött —?
Hvad är fetare, än fett —?
Hvad är hårdare, än hårdt —?

(Sömnen — Jorden — Vattnet.)

19.

Längre du går,
Än vägen han når —?

(Humle-rankan.)

20.

Före, som ett varpnystan,
Mellan, som en humlesäck,
Efter, som ett rakskaft —?

(Katten.)

21.

«Opp mina drängar,
«Gör' i dag, som i går:
«Dra' få uppå får,

«Låt' pippelen sjunga,
«Och hasselen gå» — ?

(Husbonden väckte dräng-garna att tröska.)

22.

Två ljus,
Två spjut,
Fyra gångare,
Fyra hängare,
En efter-ralltare — ?

(Kon.)

23.

Hufvud i backen,
Hviter i nacken;
Bena i vädre'
Med gröna kläder — ?

(Hvitlöks-ståndet.)

24.

Det kom en jungfru från främmande land,
Ett öga och ingen hand,
Och gjorde dock gagn — ?

(Nålen.)

25.

Det kom en tunna från främmande land,
Utan laggar och utan band,
Med tu slags öl i — ?

(Ägget.)

För närvarande årgång af *Runa* voro ytterligare sex, i handskrift fulländade, afhandlingar bestämda; men med hvilkas allmängörande tills vidare kommer att anstå.

STOCKHOLM.
TRYCKT HOS NORMAN & DAHLSTRÖM,
1847.